

therapie onderzoek leren

TOL – Expertisedagen
17 oktober 2025

‘S.O.S. TOS’

Ondersteunen van kinderen en adolescenten met een taalontwikkelingsstoornis

Eddy Hoste
Logopedist,
Docent - Onderzoeker

S.O.S -TOS (Eddy Hoste CETOS)

You can't see
DLD

RADLD

- STARTED TO TALK LATER THAN HIS SIBLINGS
- HAS DIFFICULTIES LEARNING NEW WORDS
- NEEDS LOTS OF REPETITIONS TO FOLLOW INSTRUCTIONS
- STRUGGLES TO JOIN ACTIVITIES & DISCUSSIONS

Support #DLDday on Friday 17th October 2025 | Learn more at RADLD.ORG

Wereld TOS Dag
17 oktober 2025

TOS ZIE JE NIE(T)

S.O.S -TOS (Eddy Hoste CETOS)

**HO
GENT**

S.O.S -TOS (Eddy Hoste CETOS)

Inhoud vormingsactiviteit

- Begripsafbakening
- Talige kenmerken TOS bij kinderen/ jongeren
- Diagnosestelling bij één – en meertalige kinderen met TOS
- Impact TOS
- Sociaal-emotionele problemen bij jongeren met TOS
- Impact talige problemen op het schools functioneren
- Accenten binnen de begeleiding

Taal en communicatie: waarover spreken we?

- Doel communicatie = invloed uitoefenen op onze omgeving
- Taal is een **middel om te communiceren**.
- Via taal kunnen we:
 - Ervaringen uitwisselen
 - Van gedachten wisselen
 - Kennis opdoen
 - Denken
 - Onze wensen en gevoelens uiten
 - Onze verbondenheid uiten met eigen etnische groep

Begripsafbakening

Indeling taalstoornissen

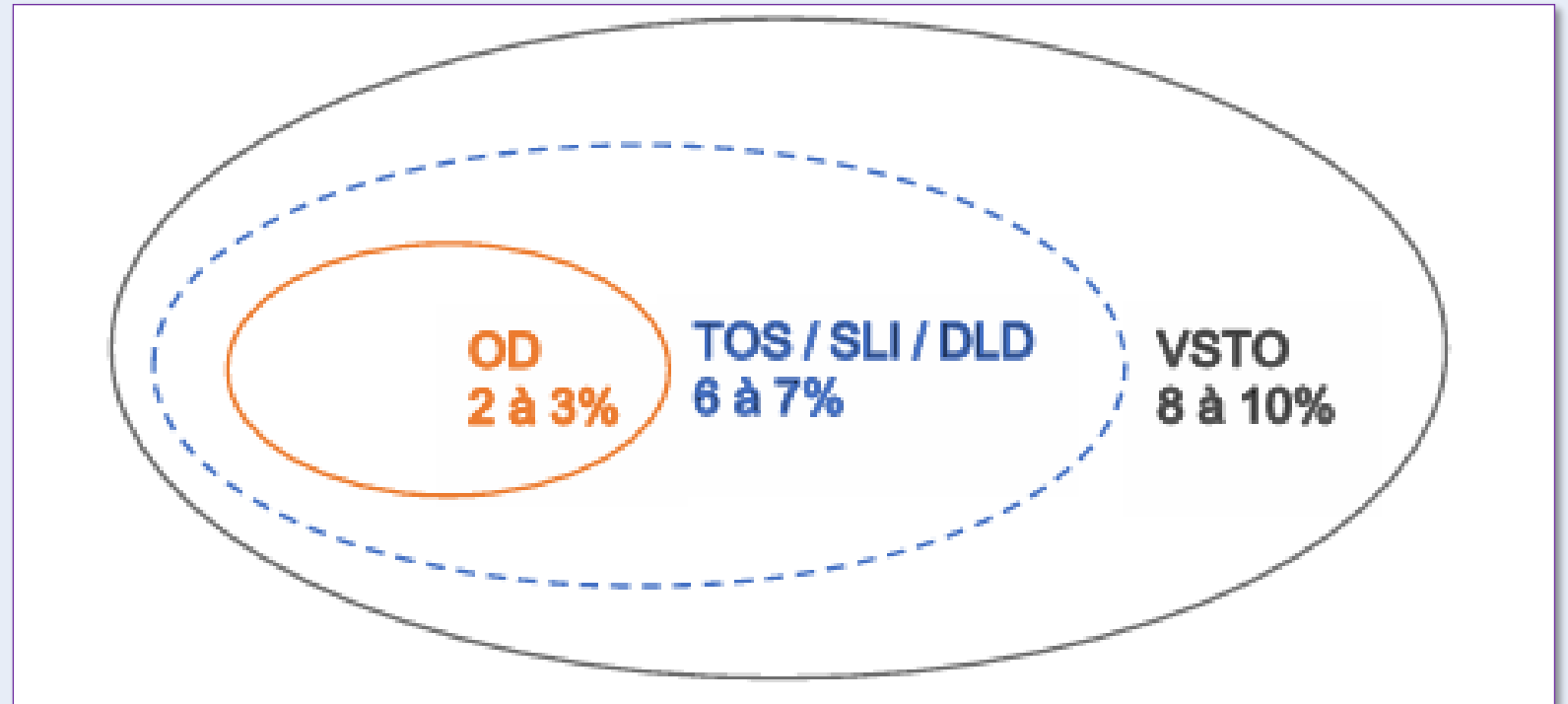
- **Specifieke (*primaire*) taalontwikkelingsstoornissen**
 - Er kan geen duidelijke oorzaak aangeduid worden
 - Diagnose op basis van exclusie- of uitsluitingscriteria
- **Secundaire taalproblemen of niet-specifieke taalontwikkelingsstoornissen**
 - Zijn te verklaren vanuit andere aanwezige stoornissen

Primaire Taalontwikkelingsstoornissen

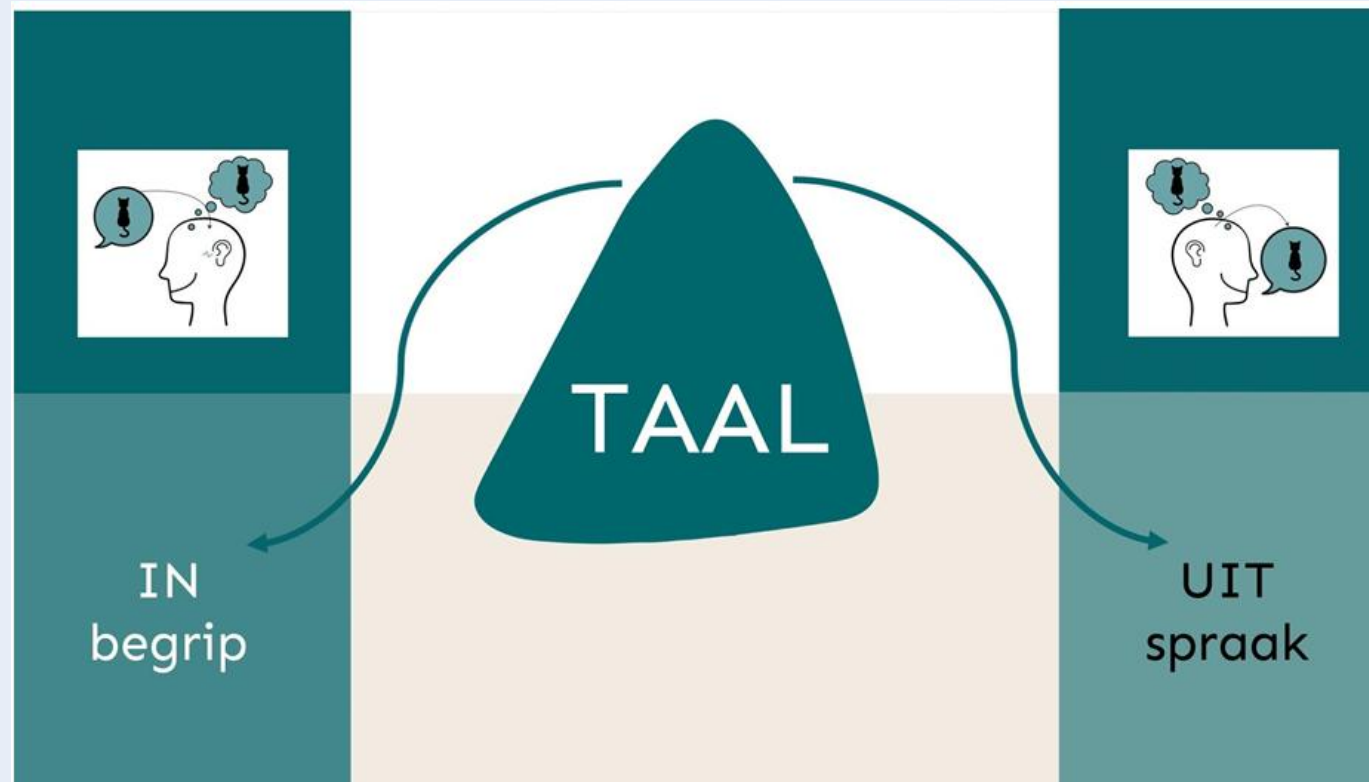

Prevalentie ADHD: 3 à 5%
Prevalentie ASS: 1 à 1,5%

Zink & Breuls, 2012; Van den Heuvel, e.a., 2013; Van De Walle, e.a., 2018, 2024

Een TOS, bij iedereen anders

Bron: www.deeldkracht.nl

**HO
GENT**

Alles begint met klanken ...

Bron: www.deeldkracht.nl

**HO
GENT**

Wat is een TOS?

Taal
Ontwikkelings-
Stoornis

TOS

Taal wordt in de hersenen niet goed verwerkt.

Moeite met praten en/of begrijpen van taal.
Moeite met het leren en onthouden van klanken,
woorden en zinnen.

Bron: www.deeldkracht.nl

**HO
GENT**

Taalontwikkelingsstoornissen (TOS)

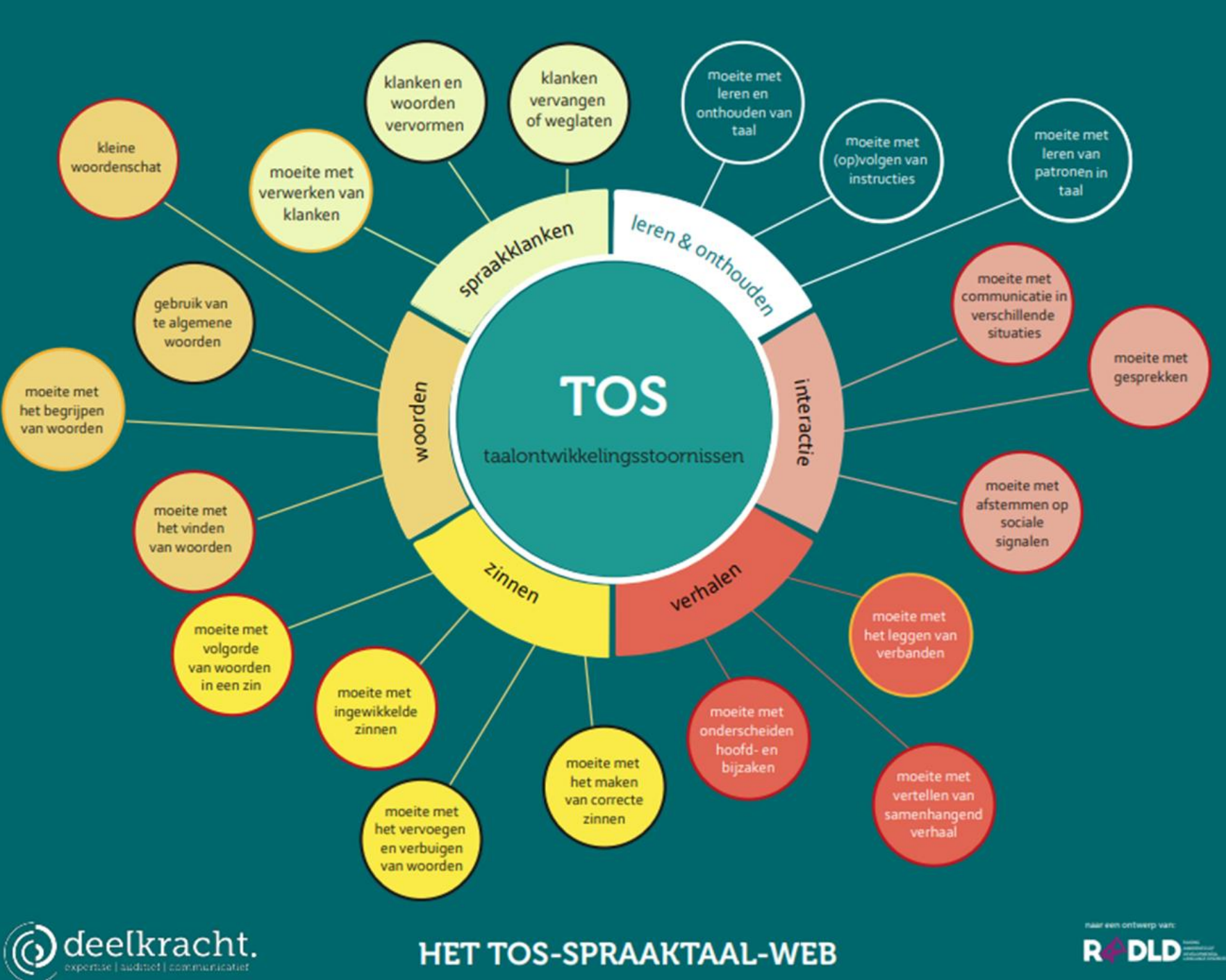
- Een (S)TOS is een **neurobiologische ontwikkelingsstoornis** van **genetische oorsprong** die gekenmerkt wordt door een **taalontwikkeling die beduidend achterblijft** bij die van leeftijdsgenoten, met inbegrip van de normale interindividuele variaties daarin, binnen de regionale en sociale variëteit van de taal die het kind aan het verwerven is.
- TOS kan voorkomen in zowel het **taalbegrip** als de **taalproductie** en in alle aspecten (fonologie, semantiek, morfo-syntaxis en pragmatiek) en modaliteiten van taalvaardigheid (gesproken taal, geschreven taal en gebarentaal) (*Gerrits & Van Niel, 2012*)

Taalontwikkelingsstoornissen anno 2025

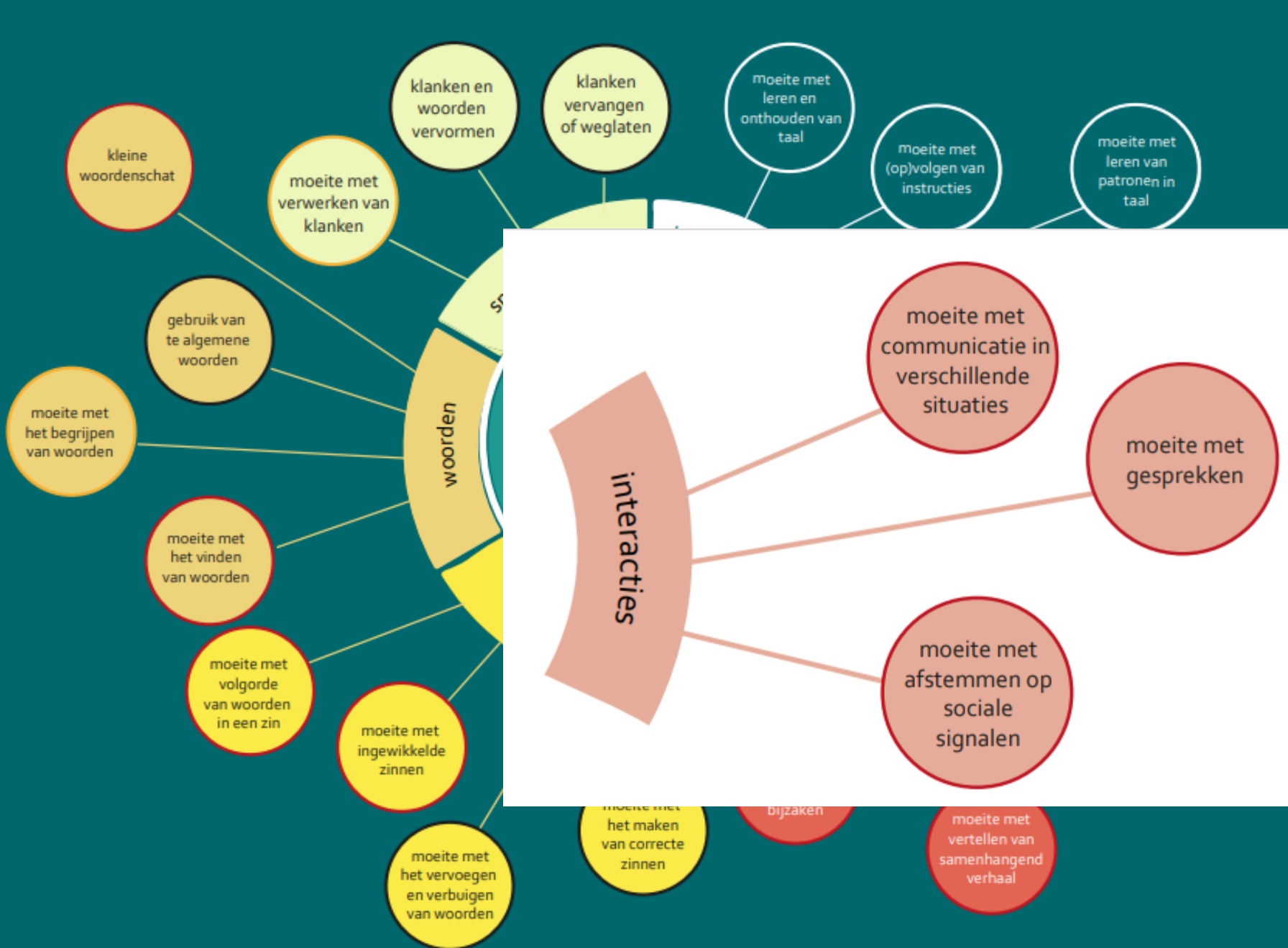
‘Een taalontwikkelingsstoornis is een **erfelijk** bepaalde **neurobiologische** aandoening die zich uit in ernstige problemen in het **verwerven van taal**. Deze kan de **cognitieve, senso-motorische en sociaal-emotionele ontwikkeling** van het kind beïnvloeden met gevolgen op het **schools- en maatschappelijk functioneren en participeren**. **Persoonlijke- en omgevingsfactoren** beïnvloeden de TOS in belangrijke mate’
(Hoste, Grauwels & Van De Walle, 2023).

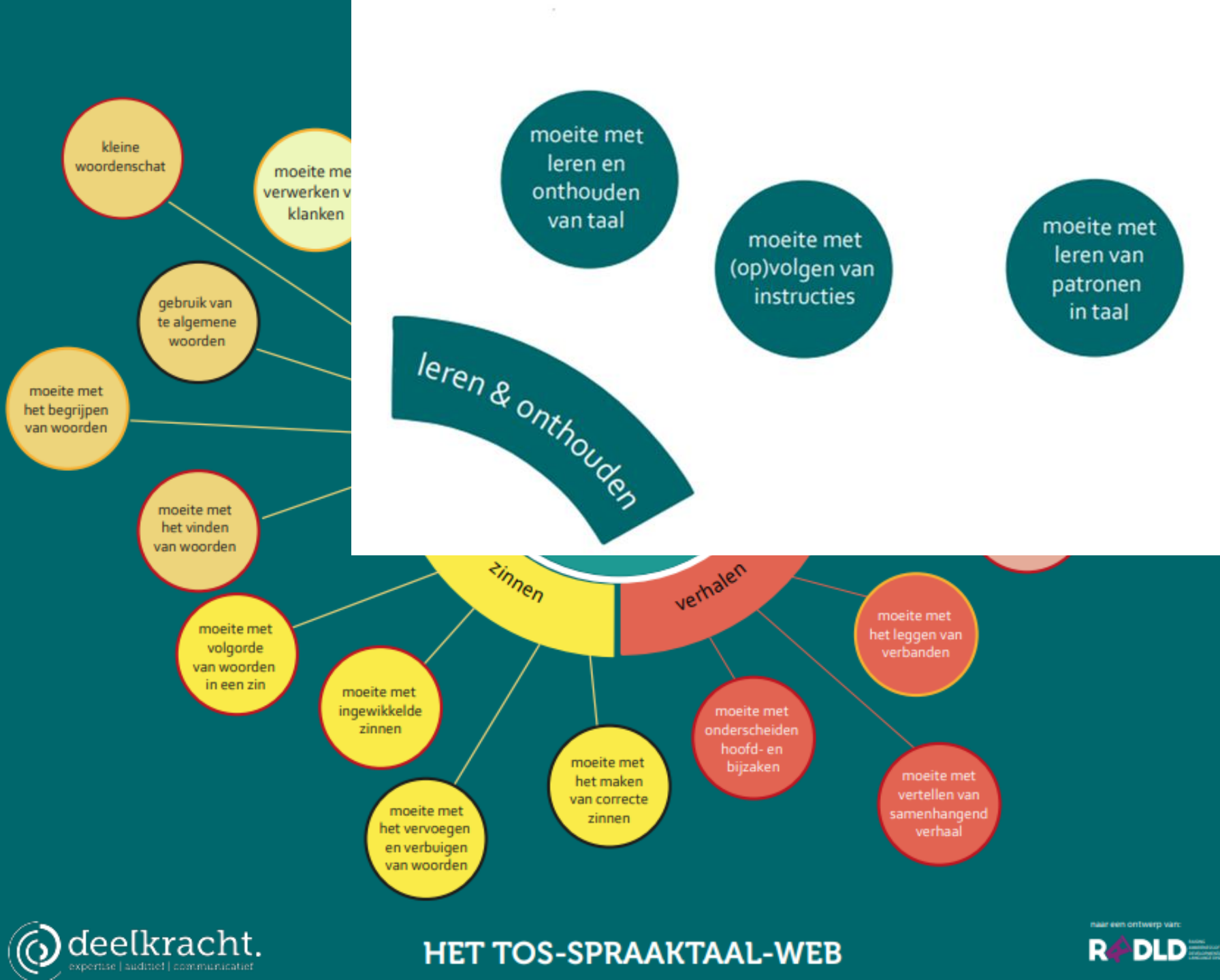

TOS
Taalontwikkelings-
stoornissen

**HO
GENT**

**HO
GENT**

PDOD: Diagnostische criteria Ontwikkelingsdysfasie

- Inclusiecriteria:

de taalontwikkelingsproblemen zijn *hardnekkig* op het vlak van *de grootte van de taalachterstand en de ernst van de stoornissenmerken*.

- Exclusiecriteria:

de problemen in de spraak- en taalontwikkeling kunnen niet verklaard worden door: (1) gehoorproblemen, (2) cognitieve problemen (3) een zichtbaar hersenletsel, of (4) visusproblemen, motorische problemen, sociale en/of emotionele problemen, of onvoldoende en/of onaangepast taalaanbod.

Protocol Ontwikkelingsdysfasie (Van De Walle et al., 2024)
[Protocol Diagnostiek Ontwikkelingsdysfasie \(PDOD\) - Sig](#)

**HO
GENT**

PDOD: Diagnostische criteria Ontwikkelingsdysfasie

Inclusiecriteria

De grootte van de taalachterstand

Na een jaar therapie moet er uit het follow-uponderzoek nog steeds een significante achterstand blijken in vergelijking met leeftijdsgenoten op één of meerdere taalcomponenten (fonologie, lexicon, semantiek, syntaxis, morfologie, pragmatiek):

minstens 1 taalcomponent $\leq$ percentiel 3 of

minstens 2 taalcomponenten $\leq$ percentiel 10 (Zink & Verlinde, 2016).

Ernst van de stoornissenmerken

De logopedist moet bij het follow-uponderzoek in de **kwalitatieve analyse** minstens drie duidelijke stoornissenmerken beschrijven. Een kwantitatief resultaat (laag percentiel) op een bepaalde subtest, kan nooit tellen als een stoornissenmerk, je moet de stoornissenmerken namelijk echt duidelijk observeren. De stoornissenmerken staan in Tabel 1 (zie verder) in het geel gemarkeerd. Bij het bepalen van

**HO
GENT**

PDOD: Diagnostische criteria Ontwikkelingsdysfasie

Receptieve dimensie	Expressieve dimensie
FONOLOGIE/ARTICULATIE/SPRAAK	
- Zwak fonologisch en fonemisch bewustzijn - Zwak auditief kortetermijngeheugen	- Weinig of niet (gevarieerd) gebrabbeld - Moeite met spraakklankvorming
MORFOSYNTAXIS	
- Beperkt inzicht in grammaticale regels - Problemen met zinsbegrip en opdrachtbegrip	- Moeizaam verwerven van grammaticale regels - Dysgrammatisme/agrammatisme
PRAGMATIEK	
- Problemen met het begrijpen van verbale boodschappen - Problemen met het begrijpen van verhalen - Problemen met het begrijpen van de samenhang van een gesprek - Problemen met het begrijpen van figuurlijke/letterlijke taal	- Communicatieve intentieproblemen - Hypospontaneïteit - Problemen met spreken 'op commando' - Problemen met conversatie - Problemen met verhaalopbouw (bv. onsamenhangend vertellen)
LEXICON	
- Beperkte receptieve woordenschat - Moeizame verwerving van nieuwe begrip	
SEMANTIEK	
- Problemen met het begrijpen van abstracte woordcategorieën, woordassociaties, semantische relaties, woorddefinities en woordomschrijvingen	
METALINGUÏSTIEK	
- Problemen met innerlijke taal - Problemen met metalinguïstisch bewustzijn (verminderd inzicht in talige regels op het vlak van fonologie, morfosyntaxis, semantiek en/of pragmatiek)	

Protocol Ontwikkelingsdysfasie (Van De Walle et al., 2024)
[Protocol Diagnostiek Ontwikkelingsdysfasie \(PDOD\) - Sig](#)

U
GENT

PDOD: stoornissenmerken

	Receptieve taal	Expressieve taal
Fonologie	Zwak auditief kortetermijngeheugen	Aanhouden van fonologische processen
		Fonologische parafasieën
		Verhaspelingen
		Spraakontwikkelingsdyspraxie
Lexico- semantiek		Woordvindingsproblemen
		Semantische parafasieën
Morfosyntaxis	Problemen met zins- en opdrachtbegrip	Dygrammatisme/ agrammatisme
Pragmatiek	Problemen met begrijpen van figuurlijke/ letterlijke taal	Hypspontaneïteit
		Problemen met spreken op commando
		Problemen met verhaalopbouw

Protocol Ontwikkelingsdysfasie (Van De Walle et al., 2024)
[Protocol Diagnostiek Ontwikkelingsdysfasie \(PDOD\) - Sig](#)

**HO
GENT**

Diagnosestelling ontwikkelingsdysfasie

1. Inclusiecriteria

2. Exclusiecriteria

ja → diagnose OD → aangepaste therapie

1. Inclusiecriteria

2. Exclusiecriteria

neen → geen diagnose OD

→ vermoeden diagnose OD (TOS)

↓
aangepaste therapie + nadien controleonderzoek

↓
al dan niet bevestiging OD

Diagnosestelling bij meertalige kinderen

- TOS/ OD komt **evenveel** voor bij meertalige kinderen als bij eentalige kinderen
- Meertaligheid is **geen** oorzaak van TOS/ OD
- Meertalige kinderen met TOS/ OD hebben een stoornis in **al hun talen**

**HO
GENT**

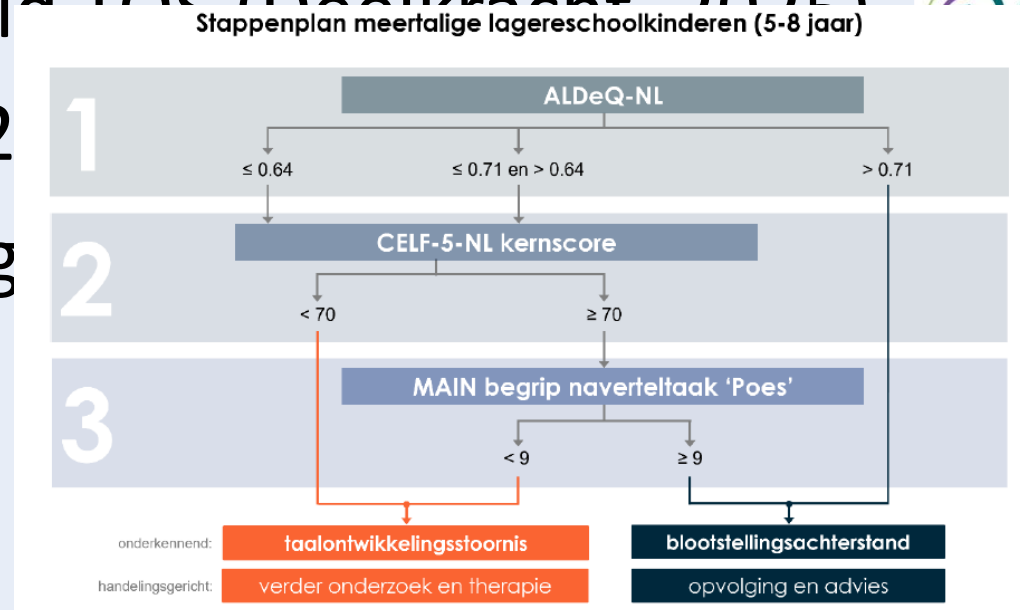
Diagnosestelling bij meertalige kinderen

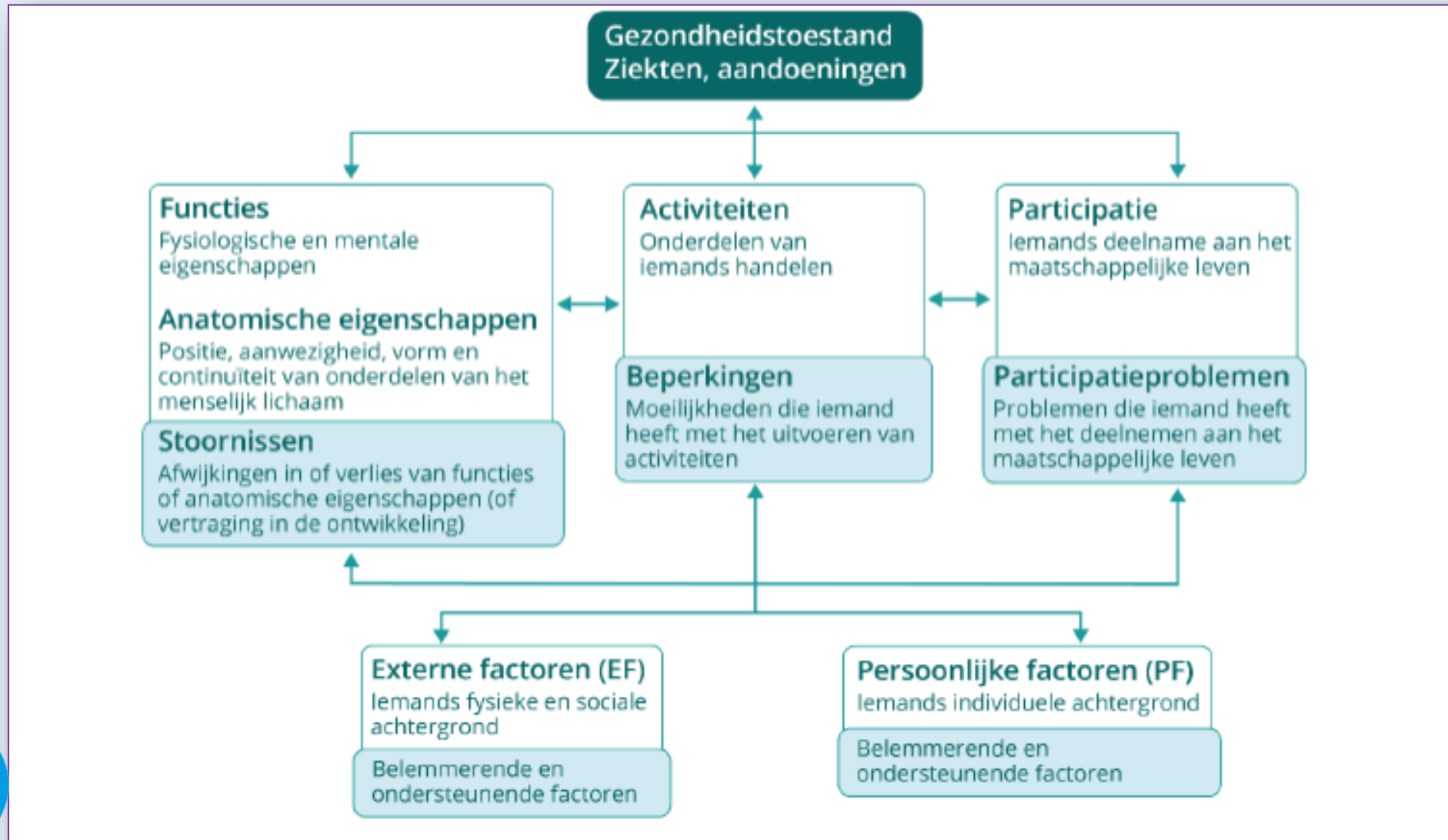
- Combinatie indirecte meting en directe meting
 - Taalgebruikers- en taalaanbodprofiel
- Betrekken van de thuistaal → TOS = stoornis in alle talen => Belang taalanalyse
- Stoorniskenmerken

Diagnosestelling bij meertalige kinderen

- Anamnese Meertalige Kinderen (Sig, 2011)
- ALDeQ-NL (Taalbrug, 2020)
- Checklist signalen meertalige leerlingen (Prodia, 2013)
- Vraaggesprek Meertaligheid TOS (Doelkracht, 2025)
- PITTO (Van den Eynde, 2020)
- Protocol dysfasie meertalig

Diagnostiek vanuit het ICF-kader

Impact van een TOS / Ontwikkelingsdysfasie

**HO
GENT**

Impact TOS op ontwikkeling

**HO
GENT**

Research Report

Depressive symptoms and emotion regulation strategies in children with and without developmental language disorder: a longitudinal study

Neeltje P. van den Bedem[†] , Julie E. Dockrell[‡], Petra M. van der Lely[§], Andrea C. Samson[¶], Elina L. Harjunen^{||} and Carolien R. van der Lely^{||}

Is there an overlap between Specific Language Impairment and Developmental Dyslexia?

New insights from French

Interaction of Language Processing and Motor Skill in Children with Specific Language Impairment

Andrea C. DiDonato Brumbach and Lisa Goffman
Purdue University

Developmental Coordination impairment: Co-morbidity and impact on quality of life

Boudien C.T. Flapper^a, Marina M. Schoemaker^{b,*}

RESEARCH

Understanding the prevalence and manifestation of anxiety, socio-emotional and behavioural problems in children with Developmental Disorder

Health, employment and relationships: Correlates of personal wellbeing in young adults with and without a history of childhood language impairment

Gina Conti-Ramsden^{a,*}, Kevin Durkin^b, Pearl L.H. Mok^a, Umar Toseeb^a, Nicola Botting^c

^a School of Psychological Sciences, The University of Manchester, Manchester, M13 9PL, UK

^b School of Psychological Sciences and Health, University of Strathclyde, Glasgow, G1 1QE, UK

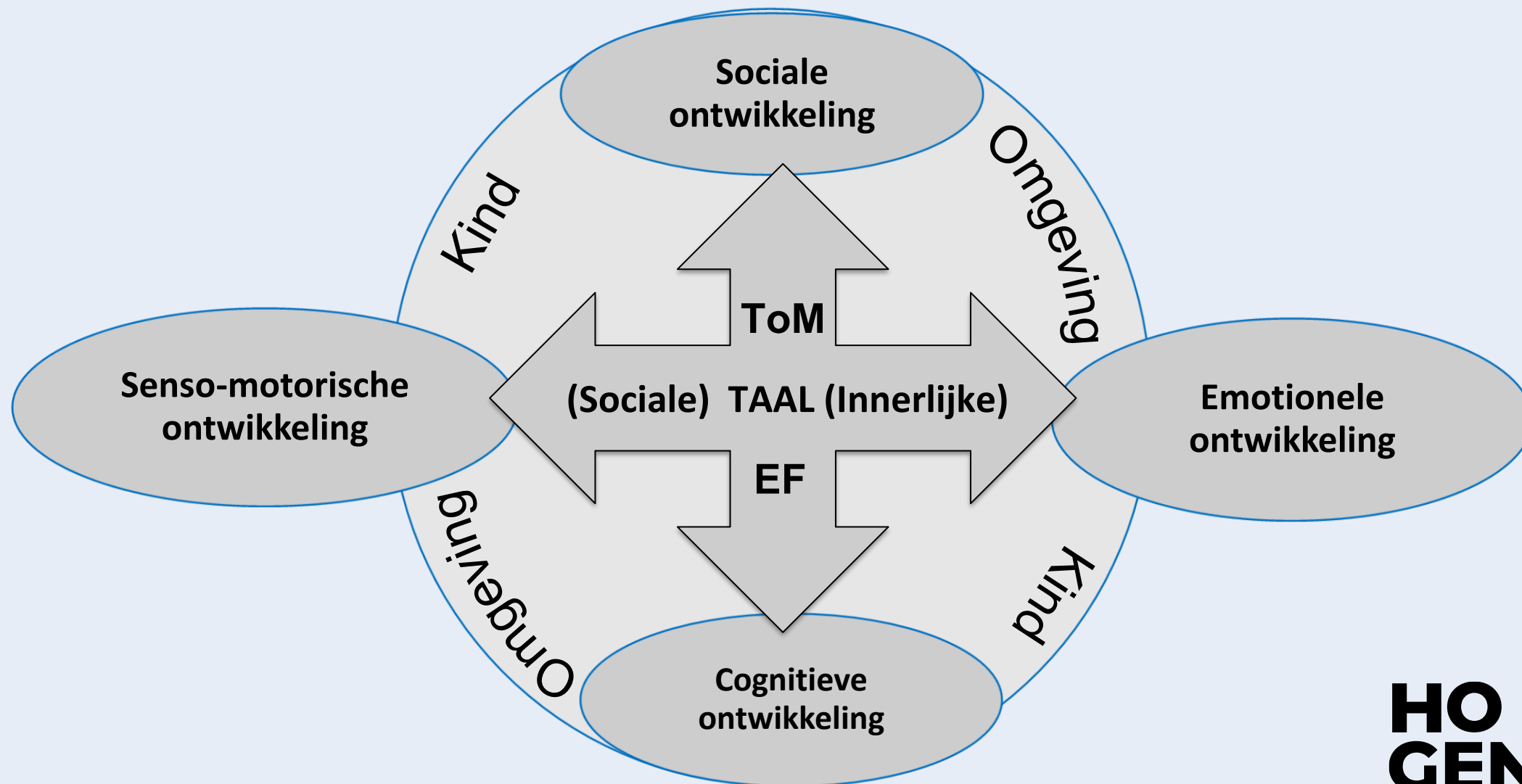
^c School of Health Sciences, City University, London, EC1V 0HB, UK

Annabel Burnley^{1*} , Michelle St Clair¹, Rachael Bedford¹, Yvonne Wren² and Charlotte Dack¹

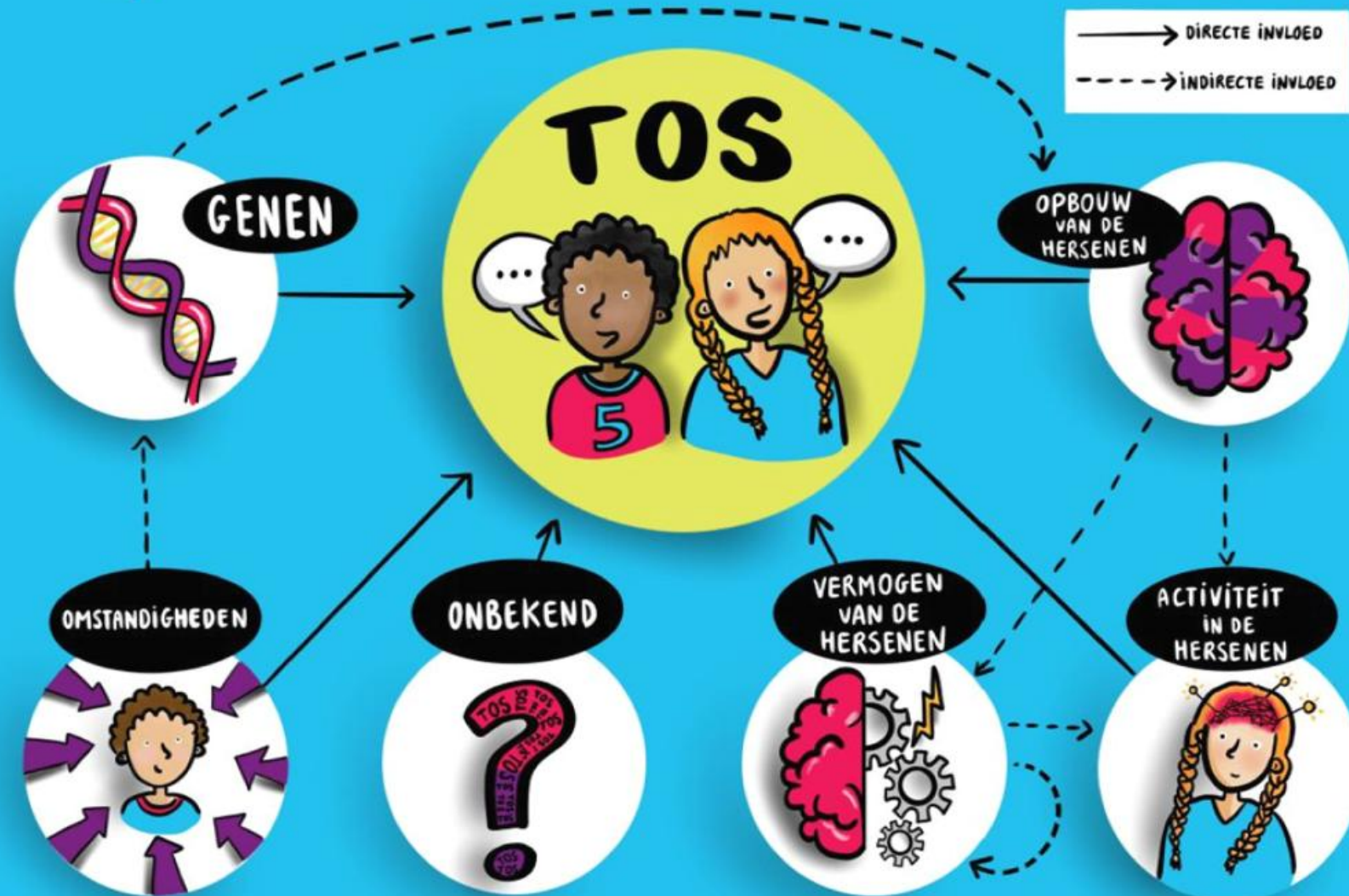

HO
GENT

Impact TOS op ontwikkeling

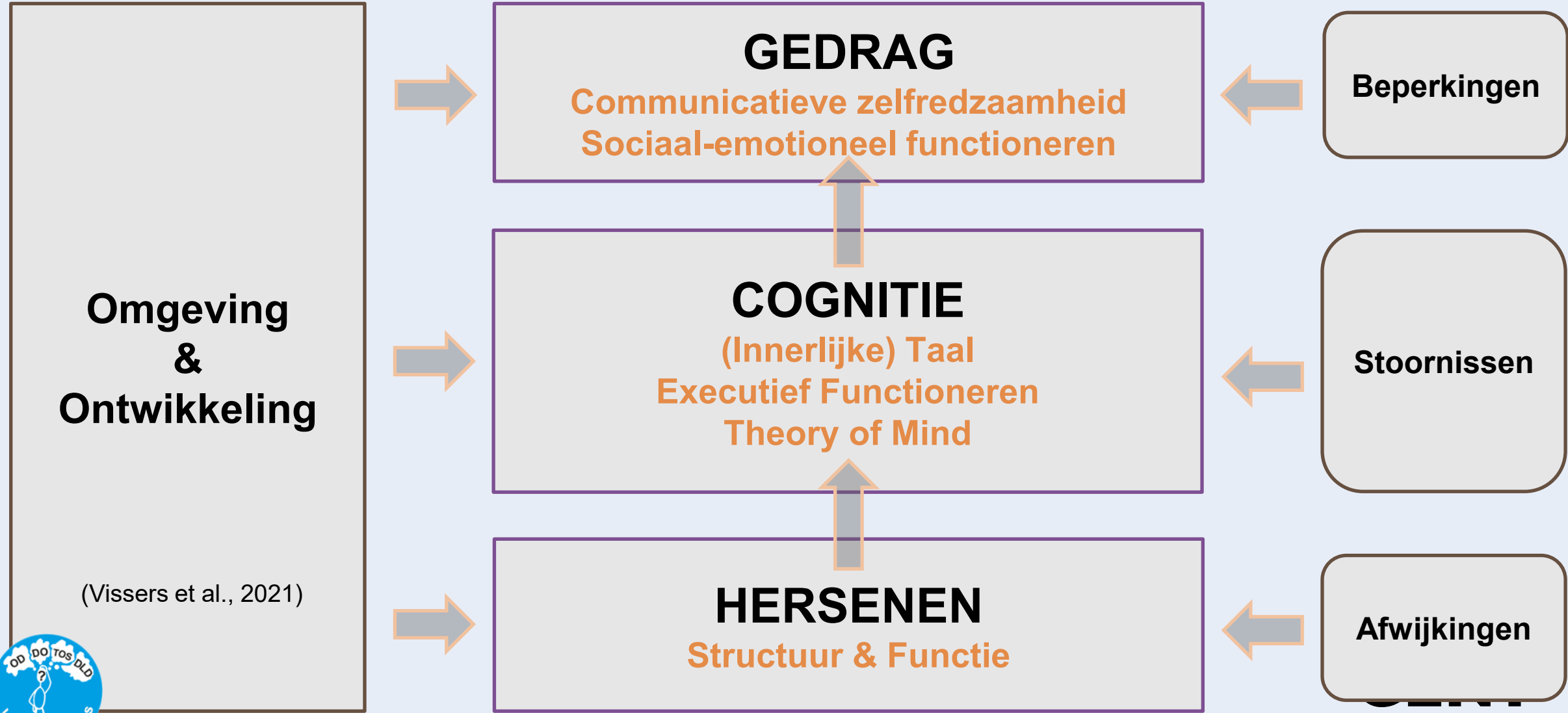
MOGELIJKE OORZAKEN VAN EEN TAALONTWIKKELINGSSTOORNIS

Bron: Auris-Nederland

Neuropsychologisch verklaringsmodel sociaal-emotionele problemen bij TOS

Opgroeien met TOS

DEVELOPMENTAL LANGUAGE DISORDER

**HO
GENT**

Impact TOS op cognitieve ontwikkeling

Kinderen/ jongeren met een TOS:

- 5 x meer **leerproblemen** dan normaal ontwikkelende kinderen (Tomblin e.a., 2000; Cats e.a., 2002; Sansavini e.a., 2021)
- Start lagere school:
 - tekorten in het 'Dagelijks Algemeen Taalgebruik' (DAT)
 - inadequate ontwikkeling '**Cognitief Academisch Taalgebruik**' (CAT)
 - **Gedrags- en concentratieproblemen**
 - moeten worden gezien als een 'hulpvraag' (Sanders, '21)
 - Risico op '**misdiagnose**': LS i.p.v. TOS (Bonti et al., 2021)

Impact TOS op SE-ontwikkeling

Kinderen/jongeren met een TOS:

- Sociaal-emotionele – en gedragsproblemen in 40 à 60% (*Goh et al., 2021*)
- Hebben significant meer problemen in het ontwikkelen en onderhouden van interpersoonlijke relaties dan peers zonder TOS (Conti-Ramsden, 2007)
 - T.g.v. problemen met (sociale) taal en EF (Isarin et al., 2017)
- Meer problemen op vlak van ouder-kindrelatie (Conti-Ramsden, 2007)
- Scoren significant lager op QoL (Hubert-Dibon et al., 2016)

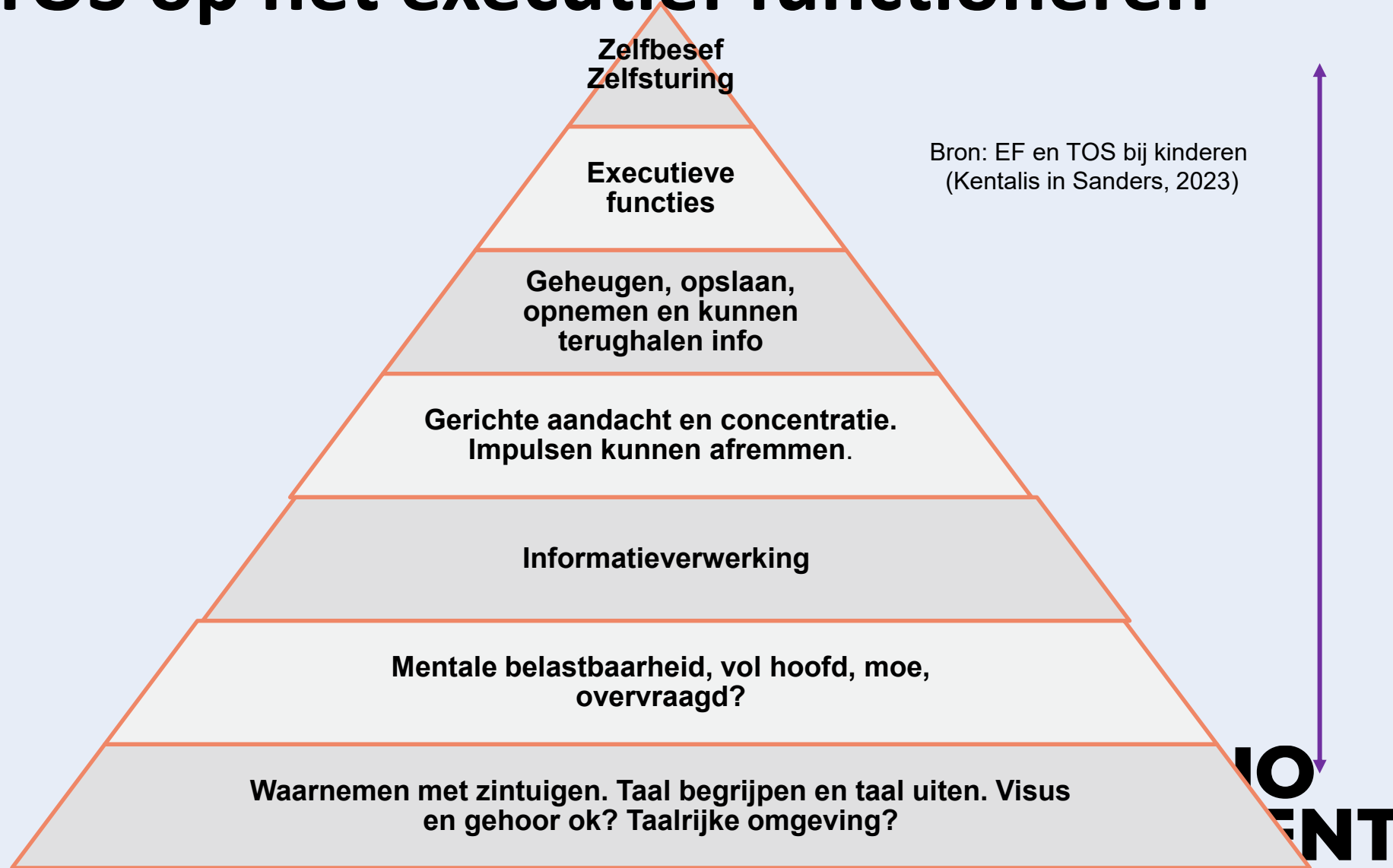
Impact TOS op motorische ontwikkeling

Kinderen/jongeren met een TOS:

- Hogere prevalentie **motorische problemen**
(DiDonato Brumbach & Goffman, 2014; Sanjeevan & Mainela-Arnold, 2019):
 - Gemeenschappelijk onderliggend mechanisme voor talige en motorische processen bij TOS (Tomblin et al., 2006)?
 - Comorbiditeit tussen motorische en taalstoornissen (Locke, 1997)?
 - Rol innerlijke taal? (Hoste et al., 2023)

Impact TOS op het executief functioneren

Impact TOS op het gedrag

Concentratie-
problemen

Clownesk gedrag

Vermijdingsgedrag

Vol hoofd

Passief

Gedemotiveerd

Uitstelgedrag

Impulsief

Hulpvragen?

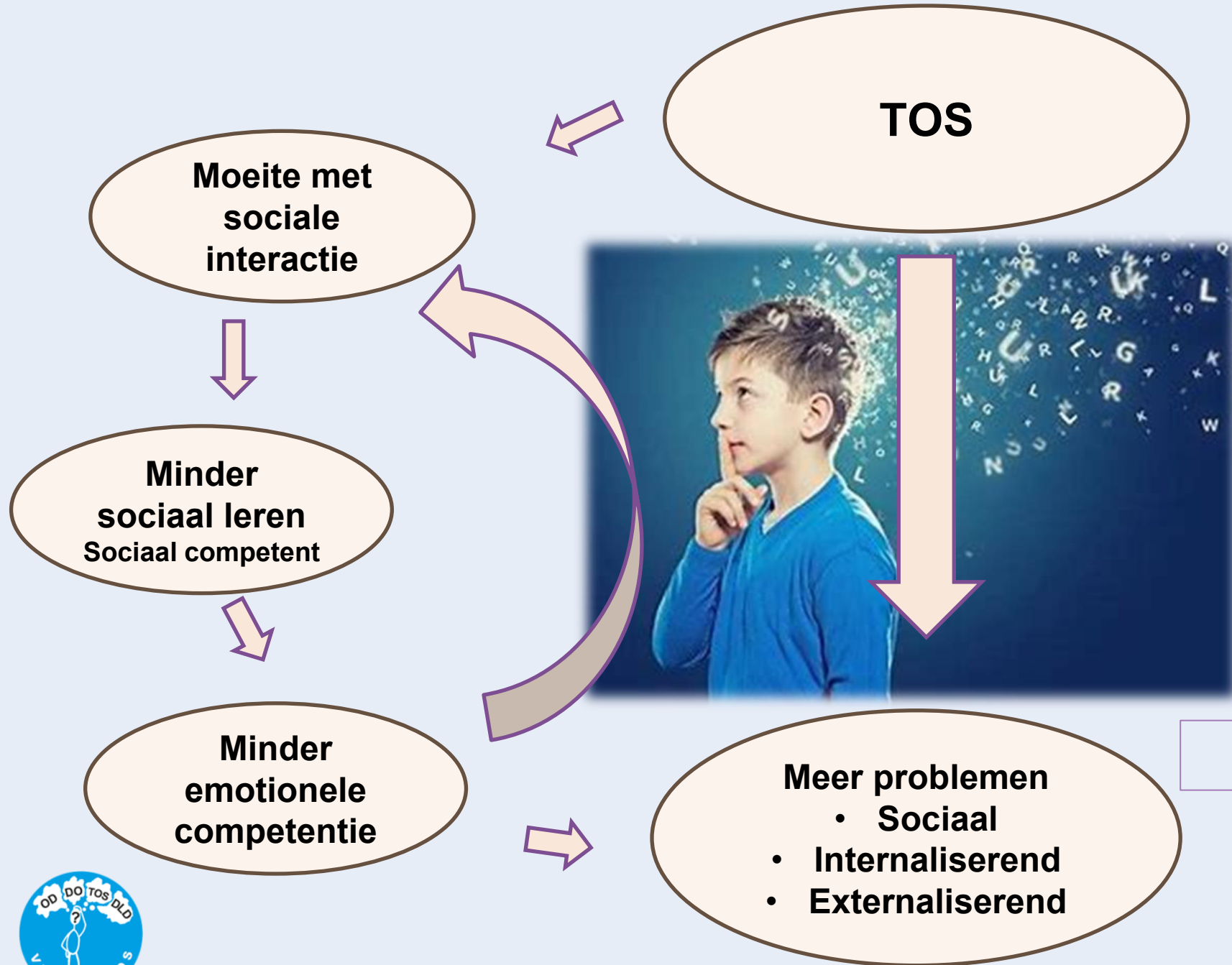
Opdrachten vergeten
in te leveren

Agenda niet volledig
invullen

Bron figuur: 'Rust in Ouderschap'

**HO
GENT**

Sociale deprivatietheorie
(van den Bedem, 2018)

**Communicatieve
eisen omgeving**

TOS

**Verwachtingen
van anderen**

**Sociaal-
emotionele
competenties**

**Sociale adaptatietheorie
(Redmond & Rice, 1988)**

Compensatie

Ver

Rol van de leerkracht / ON

sen

**HO
GENT**

'S.O.S. TOS'

Ondersteunen van kinderen en adolescenten
met een taalontwikkelingsstoornis

*Beeldvorming van het kind /
leerling met een TOS in
therapeutische en
schoolse context*

**HO
GENT**

Van observeren naar testen en omgekeerd

- Gestandaardiseerde **taaltests** zijn niet het enige middel om een vermoeden van TOS te signaleren
- Goede **observaties** zijn van groot belang m.b.t. de *communicatieve redzaamheid* van de leerling en het in kaart brengen van *secundaire problemen* op cognitief, sociaal-emotioneel en executief functioneren
- De talige problemen moeten begrepen worden vanuit de (sociale) **context** waarin het kind zich ontwikkelt
- Diagnostiek moet zich ook richten op de **persoonlijke factoren** die bevorderend of belemmerend werken

**BATTERIJ
IMPACT
TAALONTWIKKELINGSSTOORNISSEN**

Vragenlijsten voor het meten van de
impact van een taalontwikkelingsstoornis
op kinderen/jongeren en hun ouders.

Eddy Hoste
Begga Van De Walle
Riet Grauwels

1. Vragenlijst impact TOS op kind/ jongere

- Kindversie
- Ouderversie

2. Vragenlijst impact TOS op ouders

=> i.f.v. stellen doelen voor psycho-educatie en
oudercoaching

**HO
GENT**

BITOS (Hoste, Van De Walle & Grauwels, 2024)
Kindversie - Impact TOS op het kind/de jongere

Naam kind/jongere			
	Jaar	Maand	Dag
Testdatum			
Geboortedatum			
Leeftijd			
Geslacht			
School			
Klas/leerjaar			
Ingevuld door			
Thuis taal			
Onderzoeker			

					Verdeling scores ouderversie				Totaal Kind
					Score -2	Score -1	Score 1	Score 2	
		Aantal vragen	Max	Min	Totaal Ouders				
	1. Impact TOS op het talig functioneren	17	34	-34					
	2. Impact TOS op het dagelijks taalgebruik	22	44	-44					
	3. Impact TOS op het sociaal functioneren	10	20	-20					
	4. Impact TOS op het emotioneel functioneren	15	30	-30					
	5. Impact TOS op het executief functioneren	16	32	-32					
	6. Impact TOS op het cognitief en schools functioneren	18	36	-36					
	7. Impact TOS op de vrije tijd en het motorisch functioneren	7	14	-14					
	TOTAAL BITOS-SCORE	105	210	-210					

GENT

BITOS (Hoste, Van De Walle & Grauwels, 2024)
Kindversie - Impact TOS op het kind/de jongere

Helemaal Eerder Eerder niet Helemaal

5.9 Ik heb nooit problemen met (plotse) veranderingen.

5.10 Ik maak graag zelfstandig een planning van mijn taken (thuis, op school, vrije tijd ...).

5.11 Ik plan vlot en zelfstandig mijn taken (thuis, op school, vrije tijd ...).

5.12 Ik maak liever mijn huiswerk zelfstandig.

5.13 Ik maak altijd mijn huiswerk.

5.14 Ik ben niet langer bezig aan mijn huiswerk.

5.15 Ik leer graag mijn lessen zelfstandig (alleen).

5.16 Ik leer altijd vlot en zelfstandig (alleen) mijn lessen.

6. Impact TOS op het cognitief en schoolse functioneren

6.1 Ik ga graag naar school.

6.2 Ik begrijp vlot de vragen en opdrachten.

6.3 Ik beantwoord graag vragen van de leerkracht.

6.4 Ik beantwoord vlot vragen van de leerkracht (vragen).

6.5 Ik stel graag vragen aan de leerkracht.

6.6 Ik stel vlot vragen aan de leerkracht.

6.7 De taallessen doe ik graag.

6.8 De taallessen kan ik goed.

6.9 De lessen Frans / Engels doe ik graag.

6.10 De lessen Frans / Engels kan ik goed.

copyright

HO
GENT

- **Lopend project (E. Hoste – LDIV/HOGENT)**

**Onderzoek naar de bruikbaarheid en aanpassen van de
'Vragenlijst Impact TOS' voor gebruik in het onderwijs
bij één- en meertalige kinderen/ jongeren**

**RESEARCH CENTRE
FOR LEARNING
IN DIVERSITY**

**HO
GENT**

**HO
GENT**

ITOS-R: Vragenlijst Impact TOS op de **secundaire school** (Hoste E., LDIV HOGENT)

Code	
Geboortedatum	
Leeftijd	
Afnamedatum	Drop down-menu
Geslacht	
Leerjaar/ klas	
TOS-diagnose (ja/ neen)	
Meertalige opvoeding (ja/ neen)	
Thuis taal	
Leersteun sinds	

HO GENT

Ik begrijp gemakkelijk wat anderen (kinderen, leerkrachten, ...) tegen mij zeggen/ vertellen

Ik begrijp gemakkelijk de opdrachten en instructies die de leerkracht in de klas vertelt

Ik begrijp gemakkelijk de vragen die anderen mij stellen (kinderen, leerkrachten, ...)

Ik begrijp gemakkelijk de gesprekken op de speelplaats

Ik begrijp gemakkelijk de opdrachten die ik lees in de klas

Ik begrijp gemakkelijk teksten en boeken die ik lees

Ander

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik beantwoord gemakkelijk vragen van andere kinderen op school/ de speelplaats

Ik beantwoord gemakkelijk vragen van mijn leerkracht

Ik beantwoord gemakkelijk vragen van andere leerkrachten/ volwassenen

Ik praat gemakkelijk met andere kinderen op school/ de speelplaats (iets vertellen)

Ik praat gemakkelijk met mijn leerkracht (iets vertellen)

Ik praat gemakkelijk met andere leerkrachten/ volwassenen op school

Ik praat gemakkelijk mee in een groepsgesprek op de speelplaats/ in de klas

Ik vertel gemakkelijk een verhaal / gebeurtenis na (op school, thuis, ...)

Ik zeg gemakkelijk wat ik vind over iets of anderen (mening geven) op school/ de speelplaats

Begrijpen van talige boodschappen/ info in de klas, speelplaats en school algemeen

Uitdrukkingsvaardigheden op de speelplaats, de klas en school algemeen (vragen stellen, iets vertellen, deelnemen groepsgesprekken, ...)

HO
GENT

Sociaal en emotioneel functioneren

Ik heb veel goede vrienden / vriendinnen op school

Ik maak gemakkelijk nieuwe vrienden op school

Ik speel liever alleen dan samen met andere kinderen op school

Ik vraag gemakkelijk aan anderen om mee te spelen op de speelplaats

Ik heb s

Ik kan

De kin

De kin

Mijn ou

Kinder

Ik zie g

Ik begr

Ik voel

Ik voel

Ik praat ge

Ik praat gemakkelijk over mijn gevoelens met mijn leerkracht (en)

Ik praat gemakkelijk over mijn gevoelens met andere leerkrachten/ volwassenen op school

Ik praat gemakkelijk over mijn gevoelens met mijn ouders

Ik vind gemakkelijk de woorden om aan anderen te vertellen hoe ik me voel

Ik ben bang om fouten te maken

Ik voel me gelukkig zoals ik ben

Impact van de TOS op
vriendschapsrelaties, acceptatie en
steun van anderen

Begrijpen van gevoelens van
anderen en mezelf

Praten over gevoelens
Faalangst

HO GENT

Gedrag en executief functioneren

Ik onthoud gemakkelijk gesproken instructies/ opdrachten die de leerkracht geeft

Ik onthoud gemakkelijk tussenstappen bij het maken van oefeningen

Ik onthoud gemakkelijk wat de leerkracht in een les heeft verteld

Ik onthoud gemakkelijk de taken die ik moet maken voor school

Ik heb elke dag al mijn schoolspullen bij me die ik nodig heb

Ik heb

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik

Ik v

Ik stel gemakkelijk een taak/ opdracht uit

Ik schat goed in hoelang ik aan een taak zal bezig zijn

Ik controleer steeds mijn taken voor ik een oefening/ taak/ toets afgeef

Ik kan me goed concentreren tijdens een les, ook als er veel lawaai is

Ik kan me goed concentreren bij het maken van mijn huistaken/ studeren

Ik heb soms last van een vol hoofd

Ik word soms druk en beweeglijk wanneer ik het moeilijk krijg in de klas

Ik krijg soms hoofd- of buikpijn als iets niet goed lukt

Ik denk steeds goed na voor ik iets zeg of doe

Impact op executief functioneren:

werkgeheugen, plannen en organiseren,
cognitieve flexibiliteit, impulscontrole,
emotieregulatie, aandacht

HO GENT

Activiteiten op school	
Ik ga graag naar school.	
Ik vraag om hulp wanneer ik iets niet begrijp of kan in de klas	
De leerkracht (en) begrijpt mijn probleem	
De leerkracht (en) houdt voldoende rekening met mijn problemen	
Ik ben	
Ik l	
Ik b	
Ik k	
ik s	
Ik b	
Ik b	
Ik b	
Ik ben	
Ik ben goed in muzische vakken (muziek, tekenen, knutselen, ...)	
Ik ben goed in algemene vakken (geschiedenis, aardrijkskunde, godsdienst/ zedenleer, ...)	
Ik ben goed in de lessen lichamelijke opvoeding/ sport	
Ik maak mijn taken liever op computer/ laptop dan met pen en papier	
Ik neem graag deel aan groepstaken/ opdrachten	

Impact op functioneren in de klas
en op
de schoolse vaardigheden

**HO
GENT**

Ondersteuning op school	
Het op voorhand kunnen doornemen van nieuwe leerstof helpt me om lessen beter te kunnen volgen	
Een koptelefoon helpt me om me beter te concentreren in de klas	
Een 'buddy' naast me in de klas helpt wanneer iets niet goed lukt	
Notities van medeleerlingen of ingevulde cursussen helpen me bij het studeren	
Een duidelijke structuur helpt me om mijn taken te organiseren	
Voorbereiden op lessen helpt me om beter te presteren	
Extra hulp bij het maken van taken, toetsen, examens, ...)	
Een rustige plek helpt me om mijn hoofd leeg te maken	
Extra tijd helpt me om mijn taken te maken	
Spreek met een vertrouwenspersoon op school om mee te praten zou me helpen	
Monde...	
Mijn th...	
Schema...	
Voorleessoftware (sprint online, alineas, ...) helpt me bij het maken van taken, toetsen en examens	
Vertaalapps helpen me bij het maken van taken, toetsen en examens bij vreemde talen	
Een rustige plek helpt me om mijn hoofd leeg te maken	
Een vertrouwenspersoon op school om mee te praten zou me helpen	

Wat kan mij als leerling met TOS helpen op school (bij maken van taken, toetsen, examens, ...)

Wat kan me helpen bij mijn sociaal-emotionele problemen?

HO
GENT

**Ben je bereid mee te werken aan het
valideringsonderzoek door bij één of meerdere
leerlingen met TOS de vragenlijst af te nemen?
Scan deze code en registreer je!
Dank alvast,**

'S.O.S. TOS'

Ondersteunen van kinderen en adolescenten
met een taalontwikkelingsstoornis

*Klemtonen in de
begeleiding*

**HO
GENT**

TOS-vriendelijke omgeving: BASISPRINCIPES

**VISUALISEREN
EXPLICITEREN**

STRUCTUREREN

**PRETEACHING
VEEL HERHALEN**

TIJD KRIJGEN

**VEILIGE
&**

**UITNODIGEN tot
COMMUNICATIE**

**DUIDELIJKHEID &
VOORSPELBAARHEID**

**VERTROUWDE
OMGEVING**

**SENSITIEF
RESPONSIEF
POSITIEF
BEGRIPSVOL**

**TALENTEN
INZETTEN**

**RUSTPUNT
CONTACTPERSOON**

IK HEB DYSFASIE EN ZO HELP JE MIJ

ONDERSTEUN TAAL VISUEEL

Ik heb moeite met het verwerken van auditieve informatie.
Gebruik daarom gebaren, mimiek, foto's, prenten, tekeningen, picto's, woorden, filmpjes, woordwebben, mindmaps,

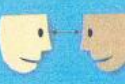
CONTROLEER

Of ik je vraag heb begrepen.
Ik vraag niet snel om uitleg.
Nog eens uitleggen, een tekening of een stappenplan helpen me.

SARCASME, FIGUURLIJKE TAAL ?!

Dat begrijp ik moeilijk.
Leg het me uit.
Spreekwoorden onthoud ik niet.
Ik heb moeite met het begrijpen van wat er gezegd komt.
Ik heb moeite met het herkennen van woorden voor het benoemen van gevoelens.
Ik heb moeite met het benoemen van mijn emoties en die van anderen.

KIJK

Ik heb moeite met het kijken naar mijn partner.

GEEN

Om te begrijpen wat ik zeg.
Om mijn gevoelens te vinden en om me te uiten.
Ik heb heel wat te zeggen!

TOON BEGRIP EN ERKENNING

Ik doe mijn best en zet door.
Geef me de ruimte om te communiceren.
Help me mijn talenten in te zetten.

STEL GEEN DIRECTE VRAGEN

Laat je interesse in mij en in wat ik zeg zien.
Dat vind ik fijn en zo wordt praten gemakkelijker.

DWAAL

Ik heb moeite met het volgen van een gesprek.
Ik heb moeite met het herkennen van de draad van een gesprek.
Ik heb moeite met het herkennen van de draad van een gesprek.

GESPREK

Betrek me in het gesprek en heb geduld.
Praat niet door elkaar en verander niet plots van onderwerp.
Ondersteun mijn communicatiepogingen positief.

VERHAAL

Samenhangend vertellen vind ik moeilijk, ik spring soms van de hak op de tak. Het kan helpen als ik mijn verhaal mag tekenen.
Toon belangstelling en laat mij rustig vertellen.

Dit is een uitgave van vzw CETOS,
Centrum Taalontwikkelingsstoornissen,
contact- en informatiepunt voor ouders,
leerkrachten en begeleiders.

www.cetos.be

HO GENT

Het kind met TOS in de klas

**HO
GENT**

Het kind met TOS in de klas

- **Begripsproblemen door:**
 - Onvoldoende woordenschat: achterstand **DAT** (Dagelijks Algemeen Taalgebruik) en **CAT** (Cognitief Abstracte Taal / schooltaal)
 - Negatieve impact op schoolprestaties en ontstaan leerproblemen
 - **‘Ongewenst gedrag’** in de klas is vaak een **‘hulpvraag’** omdat het kind met TOS de complexe schoolse taal niet begrijpt

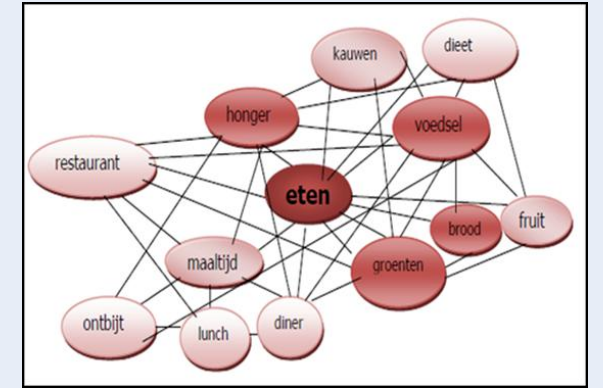
Tips voor in de klas

- **Verhelderen / verduidelijken problemen met taalbegrip**
 - Vereenvoudigen van:
 - Mondelinge instructies
 - Samengestelde (schriftelijke) opdrachten
 - Info halen uit randinfo
 - Lange opdrachten / tekst opdelen in kleinere deeltjes
 - Belangrijke woorden **markeren** / **benadrukken**
 - Ondersteuning VMG / SMOG
 - Stimuleren zelfinstructie

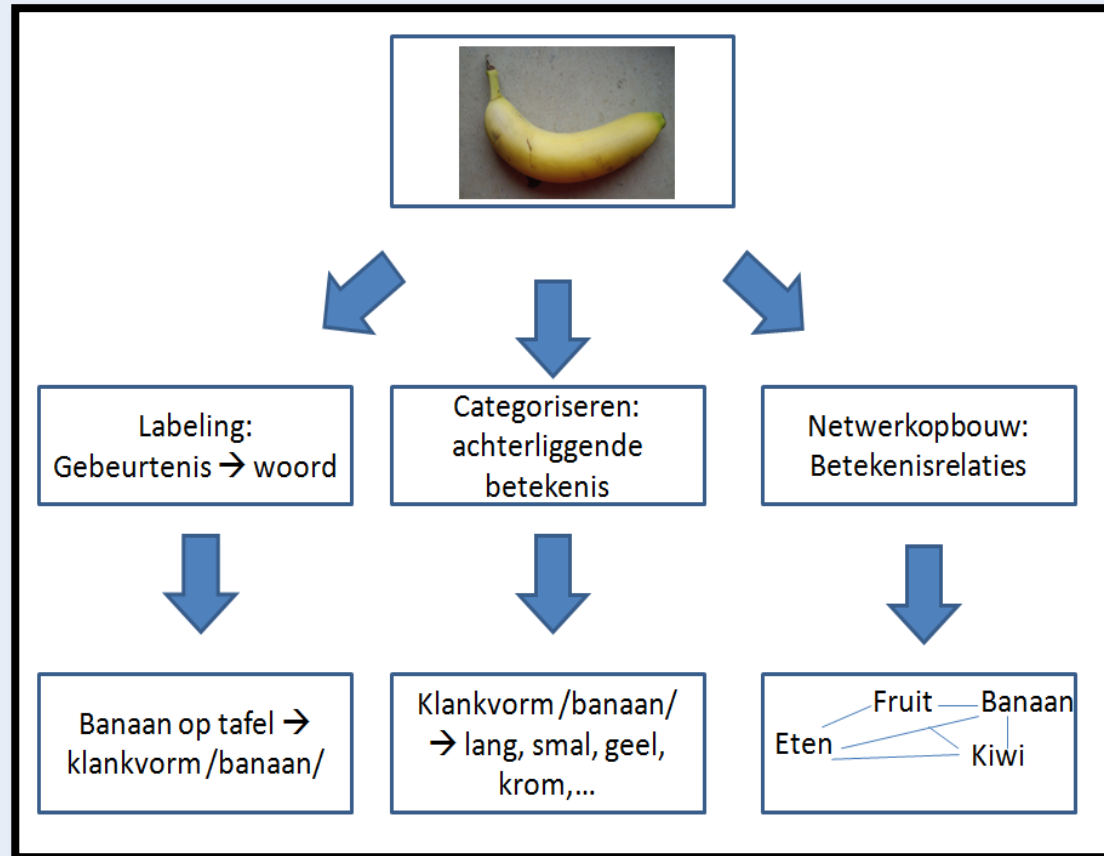
**HO
GENT**

Belang van rijke woordenschat

- **Nieuwe woorden leren vanuit een betekenisvolle context**
 - **Label / lexeem** = woordvorm
 - **Concept/ lemma** = unieke betekenis van woord
 - **Labeling**: koppelen van concrete ervaring aan woord
 - **Categorisatie**: koppelen semantische eigenschappen of kenmerken aan het concept
 - **Netwerkopbouw**: betekenisrelaties tussen de woorden onderling in een netwerk (= *verdiepen*)

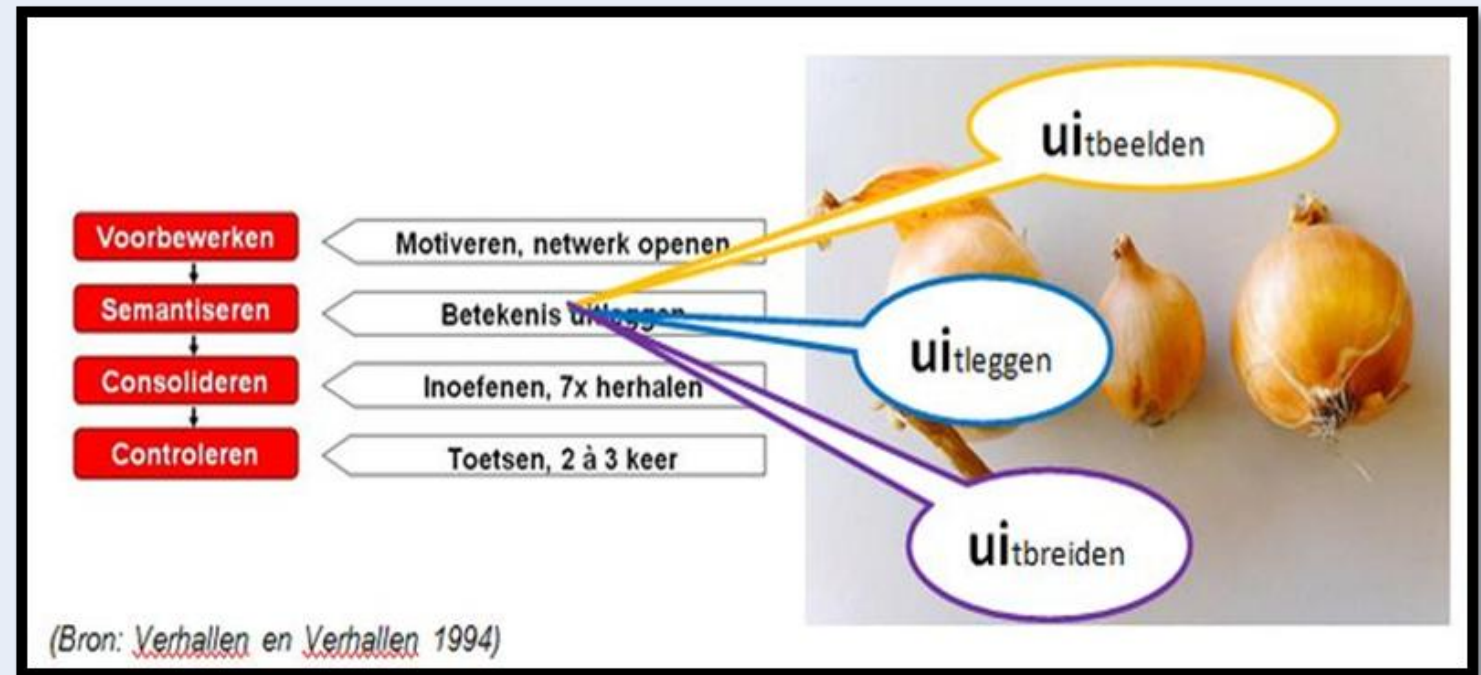
Belang van rijke woordenschat: hoe een kind nieuwe woorden leert ...

van den Nulft & Verhallen, 2010

Het Viertaktmodel (Verhallen & Van der Nulft)

- **Selecteren**
- **Vorbewerken**
- **Semantiseren**
- **Consolideren**
- **Controleren**

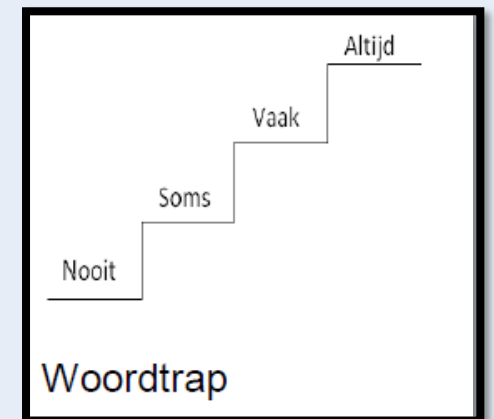
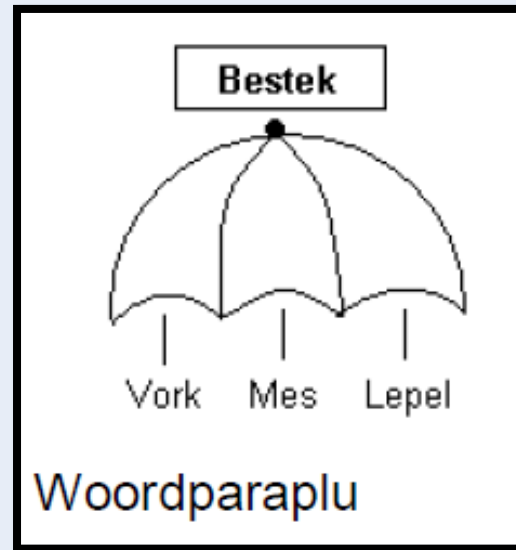
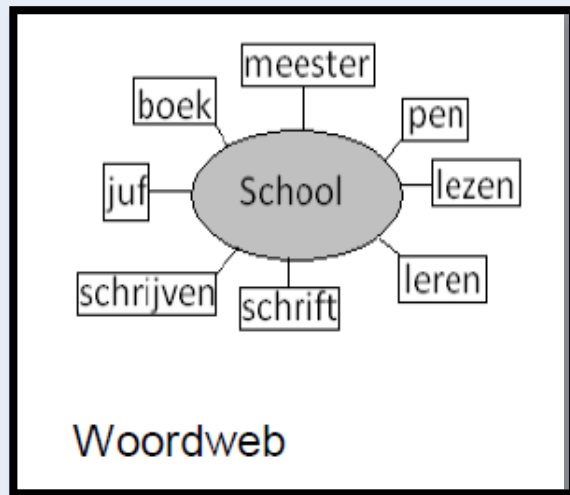
Het Viertaktmodel (Verhallen & Van der Nulft)

- Semantiseren in *clusters* via:

Het Viertaktmodel (Verhallen & Van der Nulft)

– Hulpmiddelen om netwerkopbouw te vergroten:

Tabel 8.2 Woordcategorieën

Onderscheid in de woorden in dagelijks taalgebruik thuis, op school en op stage

Type woorden	Voorbeelden	
Frequente woorden , zijn woorden die we gebruiken in het dagelijks taalgebruik thuis, op stage, werk en op school. Het is vaak de basiswoordenschat die leerlingen beheersen.	Algemene schooltaalwoorden komen veel voor op school ongeacht welk vak.	Overeenkomsten, kenmerken, verschillen, samenwerken, periode, plannen, illustratie, overleggen, formule, kantine, toetsen, kader, bevatten, gelijk, accepteren, instructie, digibord, laptop, tablet, alinea, tempo, hoofdstuk.
Specifieke alledaagse woorden hebben een specifieke betekenis en komen minder vaak voor in het dagelijks taalgebruik.	Specifieke schooltaalwoorden zijn verbonden aan een bepaald vak.	VCA (woorden), tijdperk, hunebedden, keerring, btw, stamper, longslagader, bloedsomloop, bloedlichaampjes, lineair, evenredig, loopgraven, heelal, inkomsten, breedte graad.
Instructiewoorden zijn woorden die een aanwijzing geven of een opdracht. Deze woorden worden gebruikt zowel op school, thuis en daarbuiten voor.	Signaalwoorden geven verbanden aan in een tekst, het zijn abstracte woorden.	Omdat, hoewel, daarnaast, zodat, tegelijkertijd, maar, mits, tenzij, zowel.
	Vaktaal woorden verbonden aan een bepaalde stage of een bepaald vak.	Spiegelen, overeenkomst, tijdelijk, contract, cv, projecten, manager, monteur, spaken, interieur.

Uit Sanders (2019): Taalontwikkelingsstoornissen in het voortgezet onderwijs en MBO

**HO
GENT**

Ondersteuning woordvindingsproblemen: woordoproepschema's

Als ik het **WOORD NIET vind** dan... zie ik het in **mijn hoofd**.

Ik **vertel luidop** wat ik denk:

Het hoort bij...

Welke groep? (categorie)

Je kan ermee...

Wat doe je ermee? (functie)

Het ziet er uit...

Welke VORM? Welke KLEUR?

Je vindt het ...

WAAR? (plaats)

Het is gemaakt van...

Van welk materiaal?
(hout, plastic, glas, stof,...)

Het betekent hetzelfde als...

(synoniem)

Het is het omgekeerde van...

(tegenstelling)

vzw CETOS - Centrum Taalontwikkelingsstoornissen
www.cetos.be

TOS en leesproblemen/dyslexie

- **Kinderen met TOS verhoogd risico op leesproblemen / dyslexie door:**
 - Zwakke fonologische vaardigheden
 - Problemen met automatiseren klankteken-koppelingen
 - Beperkte woordenschat en geringe kennis op de wereld
 - Zwakkere grammaticale vaardigheden
 - Zwak werk- en kortetermijngeheugen

TOS en leesproblemen/dyslexie

- **Ondersteunen van het technisch lezen:**
 - Besteed voldoende aandacht aan het fonologisch en fonemisch bewustzijn
 - Oefen letters vooral in combinatie met andere letters of in woorden
 - Ondersteun via gebaren
 - Maak eventueel gebruik van zelf gekozen steunwoorden / onthoudkaartjes
 - Bekijk tijdig het inschakelen van voorleessoftware

**HO
GENT**

TOS en leesproblemen/dyslexie

- **Ondersteunen begripvend lezen**
 - Belang van modellen
 - Samenvatten / Voorspellen / Vragen stellen
 - Hardop denken en relaties leggen
 - Samen lezen en bespreken tekst
 - Activeren voorkennis
 - Verduidelijken
 - Visualiseer
 - Aandacht voor signaal- en verwijswwoorden

A _____

Maar de boeren wisten ook dat **ze** niet zonder de natuur konden.

Zonder die natuur zou het graan niet groeien en zouden er geen jonge
bigger kalfje en lammetjes geboren worden. **Daarom** hielden **ze** elk

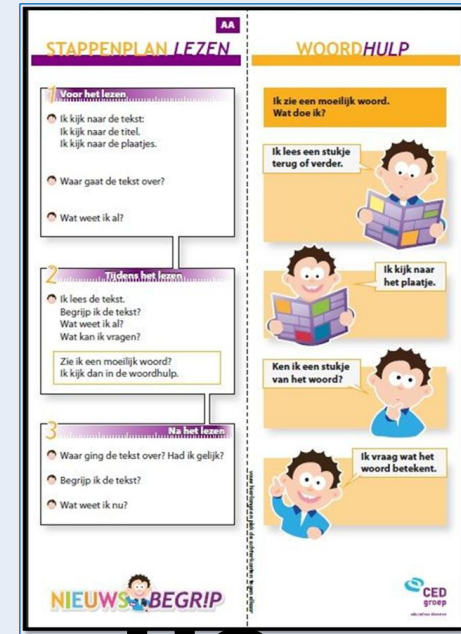
jaar feesten **die** leken op de magische rituelen van de jagers uit de
oertijd. De boeren verkleedden **zich** als dieren waar **ze** bang voor
waren: beren, wolven en bokken. Verkleed mochten **ze** alles doen wat

op andere dagen verboden was: vechten, wild dansen en dronken worden. Stiekem vonden **ze** het
geweldig. En **daarom** worden deze feesten nog steeds op allerlei plekken in Europa gehouden. **Ook** al
leeft niemand meer als de jagers uit de oertijd, de beest uithangen blijft leuk!

TOS en leesproblemen/dyslexie

Ondersteun begripend lezen door aandacht voor:

- Betekenisnuances woorden met aanverwante betekenis
- Woordbetekenissen op morfologisch niveau
- Woordbetekenissen op syntactisch niveau
- Voegwoorden in samengestelde zinnen
- Passieve zinsconstructies
- Beeldspraak en figuurlijke taal

**HO
GENT**

Tips / handvaten voor in de klas

- **Ondersteunen bij vertellen / stellen**

- Laat de leerling zelf het onderwerp kiezen
- Beperk de opdracht tot concrete, herkenbare en vertrouwde onderwerpen
- Maak samen een woordweb, mind map, ...
- Ga samen op zoek naar passende filmpjes om kennis te vergaren (i.p.v. veel lezen)
- Structuur bieden via W-W-W-W-H
- Maak gebruik van een verhaalschema

Tips / handvaten voor in de klas

Figuur 5.2. Verhaalschema met uitsluitend pictogrammen.
(Verweij, 2008)

De praatpuzzel

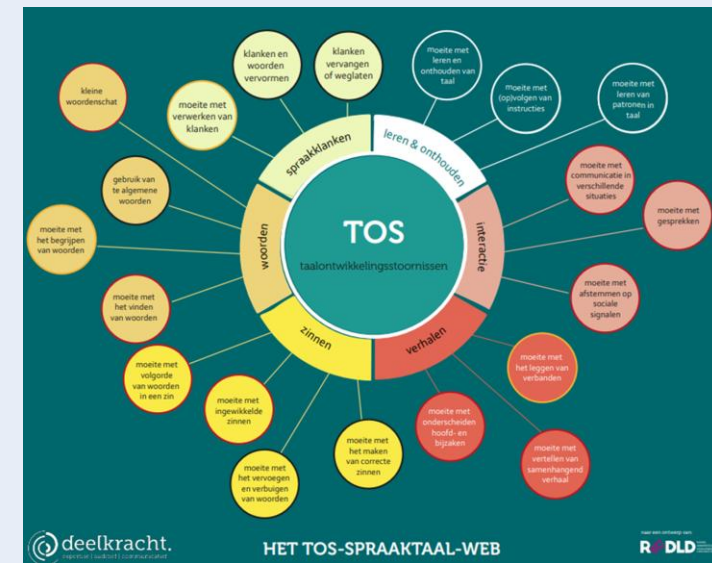
Uit: 'De Communicatiekoffer'

**HO
GENT**

Tips / handvaten voor in de klas

- Ondersteun het aanleren van **vreemde talen**
 - Kent het kind de diepere betekenis (concept) in het Nederlands?
 - Beperk het aantal te leren woorden per week
 - De ‘Bakjes-methode’
 - Schrijven van vreemde woorden via de ‘BLOON-methode’
 - Oefen woorden vaak en in korte momenten en stukken

**HO
GENT**

Creëer optimale leerkanzen

7 voorwaarden voor leren

1. Bewustzijn
2. Interesse
3. Motivatie
4. Relevantie
5. Betrokkenheid
6. Bekrachtiging / versterking
7. Erkenning

VRAGENCHECKER

Ik **omcirkel** het woord dat zegt wat ik moet doen.

Uit hoeveel delen bestaat de vraag? Ik plaats **schuine strepen**.

Heb ik een **extra bron** (tekst, tabel, figuur, kaart of grafiek) nodig om de vraag te beantwoorden?

Heb ik **alle delen** van de vraag beantwoord? Heb ik precies gedaan wat er werd gevraagd?

Zit je aan het einde van een blad? **Draai het blad om** en kijk of er nog een vervolg van de vraag is.

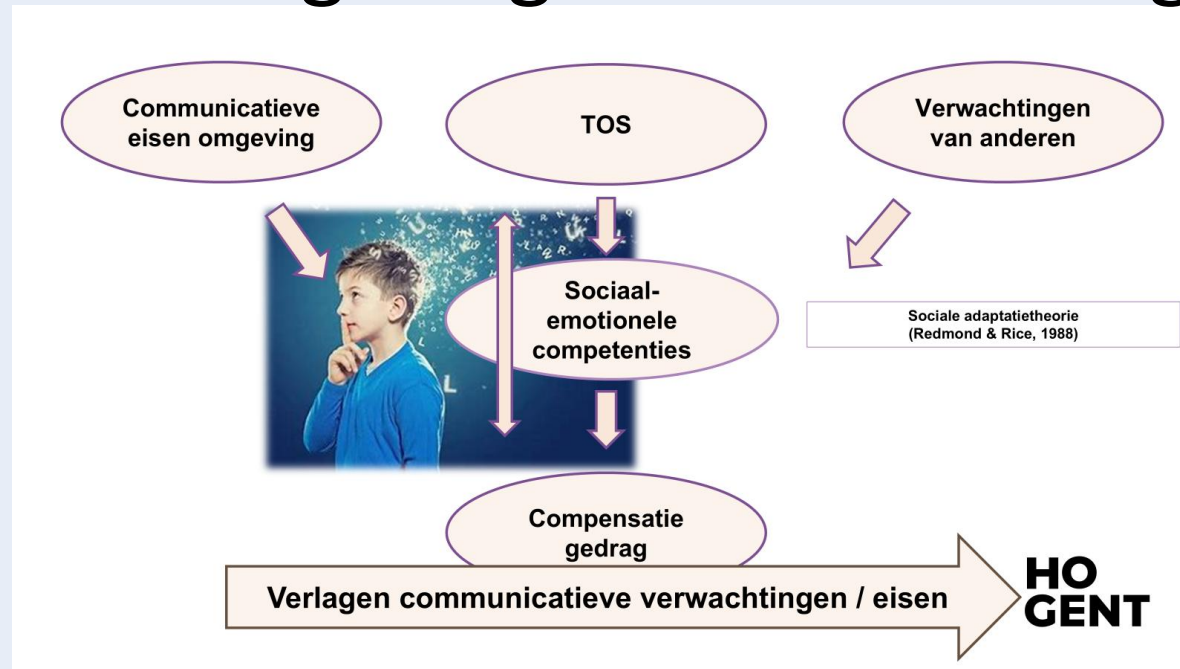
KLASSE

Sociaal-emotionele problemen bij jongeren met een TOS in het SO

Sociaal-emotionele problemen bij jongeren met een TOS in het SO

- ‘Niet begrepen worden en een gevoel van falen, terwijl je enorm je best doet, heeft grote gevolgen
- Heb oog voor de gevolgen van ‘overvragen’

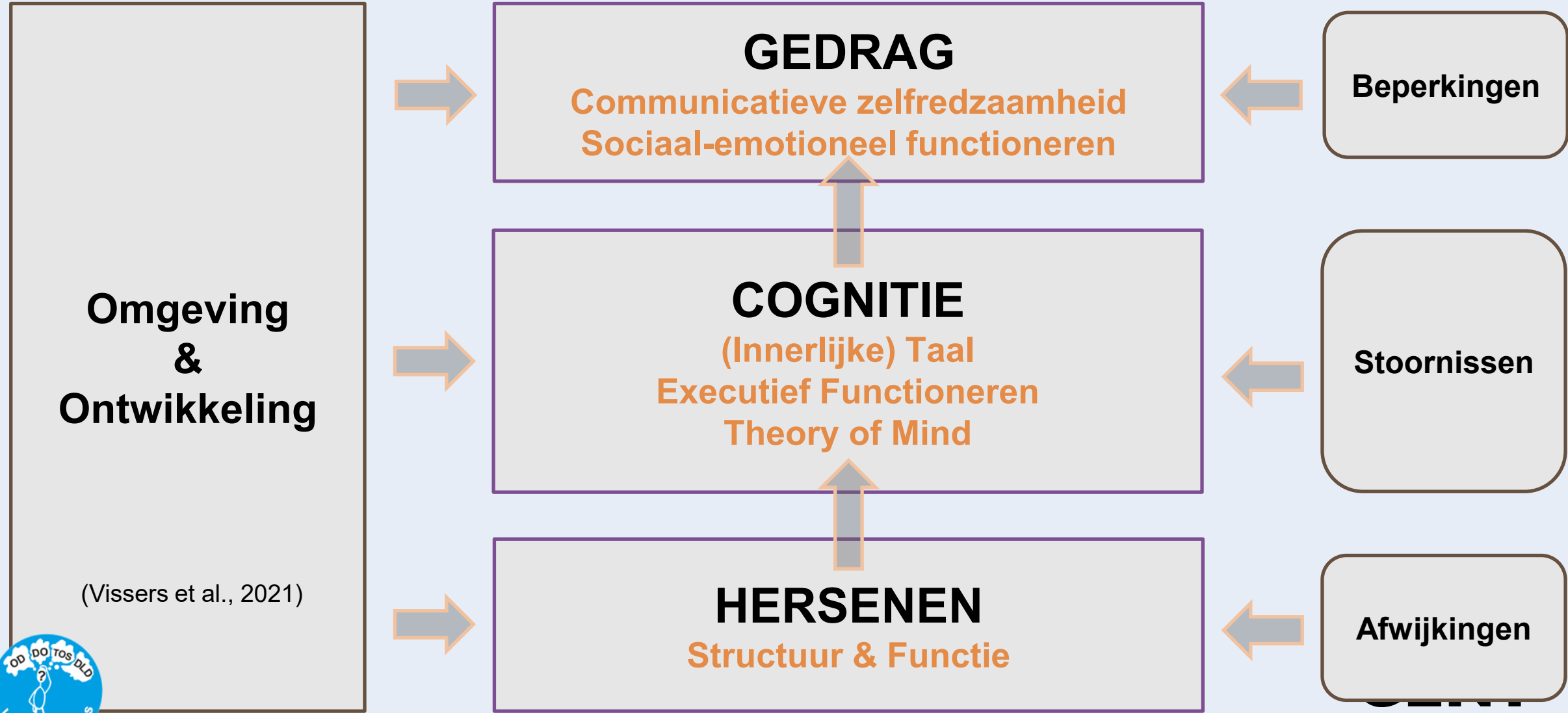
Gevolgen van overvraging

- Leerlingen met een TOS ervaren **een vol hoofd** door problemen met EF en informatieverwerking
 - Nadenken lukt niet (goed) meer
 - Goed opletten is moeilijk
 - Het hoofd is 'moe'
 - Sneller geïrriteerd, boos, mopperig, hangerig, ...
 - Woordvindingsproblemen worden nog groter
 - Antwoorden vinden wordt nog moeilijker
 - Meer moeite met veranderingen
 - Fysieke klachten nemen toe

**HO
GENT**

Neuropsychologisch verklaringsmodel sociaal-emotionele problemen bij TOS

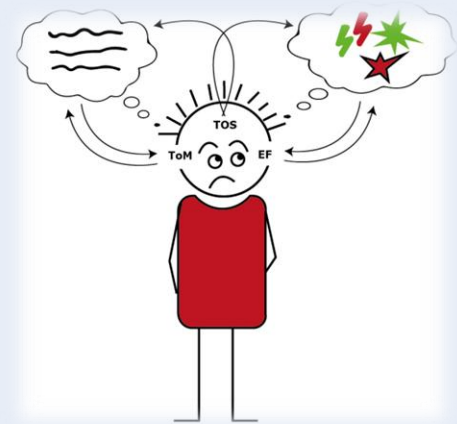

Tekort aan innerlijke taal bij TOS

Dit leidt tot problemen met:

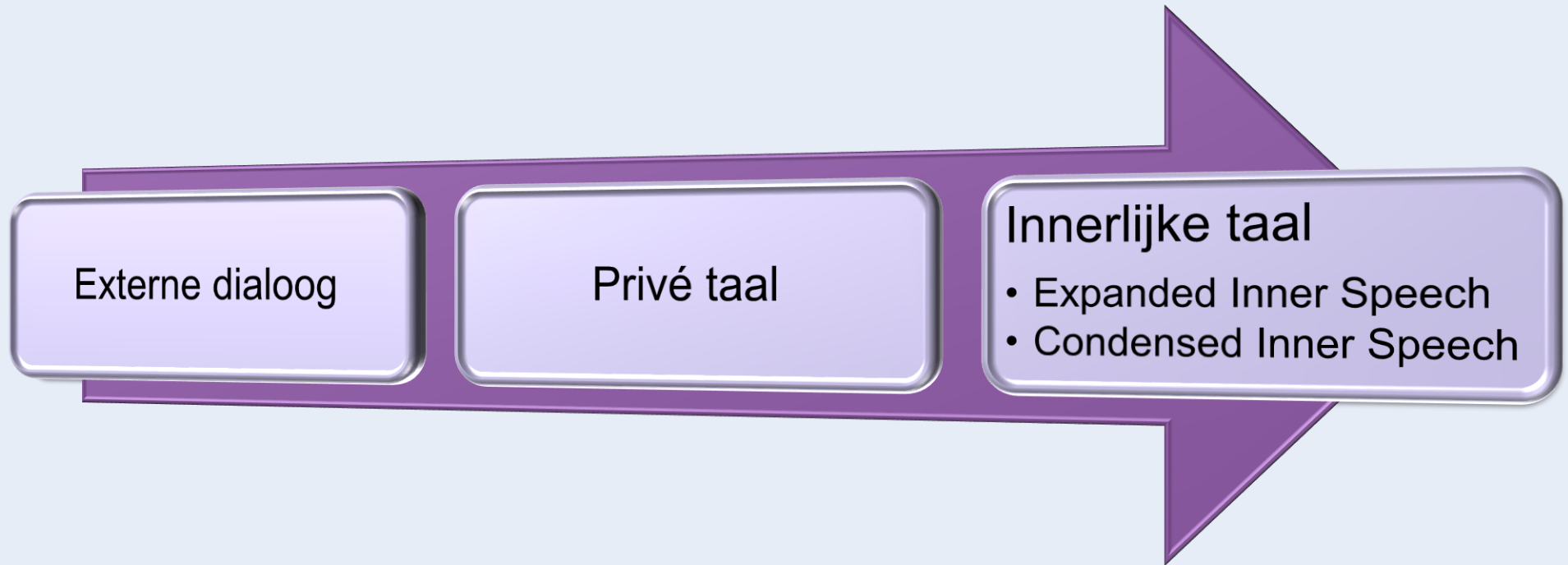
- Zelf oplossingen bedenken
- Uitleg en verklaringen geven
- Sturen van eigen handelen
- Reguleren van gedrag en emoties
- Plannen en organiseren
- Verbanden leggen in teksten
- Structuur aanbrengen in verhalen
- Inzicht hebben in oorzaak en gevolg
-

Invloed op de ontwikkeling van onze EF

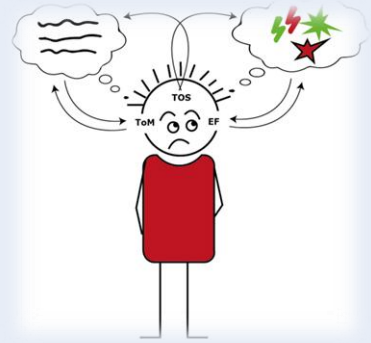
**HO
GENT**

Ontwikkeling innerlijke taal

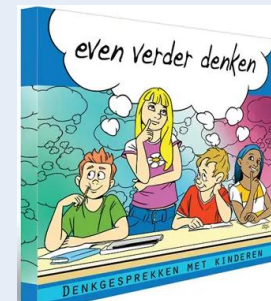

Ontwikkeling Innerlijke taal (naar Vissers et al., 2020)

Nood aan stimuleren innerlijke taal

- Modellen: zelf je gedachten, gevoelens en handelingen te verwoorden
- Stappenplannetjes/oplossingsstrategieën te verwoorden/ uit te schrijven; luidop in te oefenen, te visualiseren,
- Autonomie te stimuleren => probleemoplossende vaardigheden aanleren
 - Geef en creëer kansen om succeservaringen op te doen

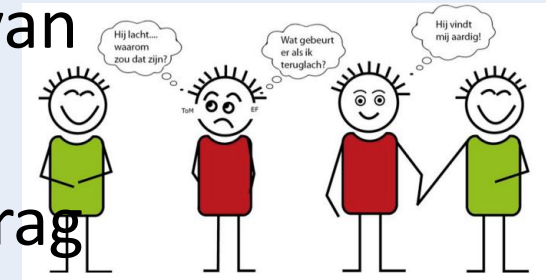

**HO
GENT**

Problemen met ontwikkeling TOM bij TOS

TOM of 'Mentaliseren'= vermogen om de innerlijke wereld van jezelf en anderen te begrijpen

- Herkennen en begrijpen van emoties, gedachten, gedrag
- Denken over gedachten, overtuigingen en intenties
- Door ToM kunnen wij verbanden leggen tussen externe situaties en interne mentale toestanden, waardoor wij gedrag kunnen voorspellen (Isarin et al., 2017).

=> De ontwikkeling van ToM is afhankelijk van een dialoog die je met jezelf kan voeren, via innerlijke taal (Vissers et al., 2021)

**HO
GENT**

Problemen met ontwikkeling EF bij TOS

‘**Mentale processen** die een superviserende rol hebben bij het denken en het gedrag. Ze omvatten een aantal functies met een neurologische basis, die samenwerken bij het leiden en coördineren van onze inspanningen om een doel te bereiken.’

‘**Hersenprocessen**’ die verantwoordelijk zijn voor het verwerken van informatie en het effectief uitvoeren van taken.

Kinderen met zwakke EF begrijpen vaak het ‘wat’, maar worstelen met het ‘hoe’ (Cooper-Kahn & Foster, 2014).

**HO
GENT**

EF: Impulscontrole / inhibitie bij TOS

Kinderen/jongeren met TOS/OD vallen o.a. op doordat ze:

- Moeite om essentie uit informatiestroom te halen
- Snel afgeleid zijn door geluid, taal en visuele prikkels
- De indruk geven niet op te letten
- Moeite hebben met volgehouden aandacht
- Woedebuien en frustraties vertonen
- Moeite hebben met beurtregulatie
- Moeite hebben met samenwerken

Nood aan innerlijke stem als aansturing

EF: Impulscontrole / inhibitie bij TOS

Kinderen/jongeren met TOS/OD kan je o.a. helpen door:

- Anticiperen op emotionele reacties
- Een teken of woord af te spreken waardoor kind weet dat het moet stoppen met handeling/activiteit
- Impulsief gedrag vriendelijk maar direct te corrigeren
- Start-stop-spelletjes aan te bieden
- Probleemoplossende strategieën vanuit concrete situaties te modelen/verwoorden

**HO
GENT**

EF: Emotieregulatie bij TOS

Kinderen/jongeren met TOS/OD vallen o.a. op doordat ze moeite hebben met:

- Herkennen/begrijpen van gevoelens van zichzelf en anderen
- Gepast uiten van wat ze voelen
- Inzicht in oorzaak en gevolgrelaties
- Gepast reageren op de gevoelens van zichzelf en anderen en hierdoor ongepast gedrag vertonen
- Moeite hebben om na te denken bij emotionele opwinding en reacties uit te stellen (impulscontrole)
- Het stellen van hulpvragen en hierdoor ‘negatief’ gedrag stellen

Nood aan innerlijke Nood aan goed ontwikkelde ToM

EF: Emotieregulatie bij TOS

Kinderen/jongeren met TOS/OD kan je o.a. helpen door:

- De emoties van het kind te verwoorden in het moment zelf
- Het leren herkennen en benoemen van gevoelens
 - De 'emo'-taal bij het kind te versterken
- Het gedrag en de emotie te analyseren (5-G-schema)
 - Het 'waarom' en 'hoe' van de emoties
- Emoties te visualiseren
- Tijd te geven emoties te uiten (verbaal/non-verbaal)
- Tijd te geven het 'hoofd leeg te maken'/ te 'ontprikkelken'
- Signaal af te spreken om aan te geven dat 'grens bereikt is'

**HO
GENT**

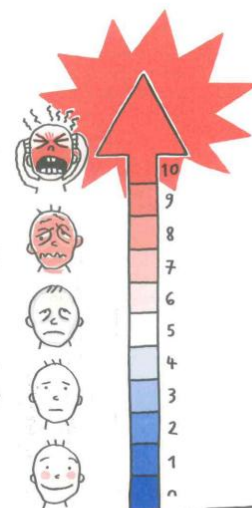
OEFFENING 6.1 JE EIGEN VOLLEHOOFDENCHECKLIST

1. Nadenken lukt niet goed meer.
2. Opletten wordt moeilijk.
Ik kan mijn aandacht er niet goed meer bijhouden.
3. Ik begrijp niet goed meer wat mensen tegen me zeggen.
Ik hoor ze wel praten maar begrijp niet meer gezeggen.
Het gaat langs me heen.
4. Het wordt moeilijker om te begrijpen wat ik lees.
5. Ik voel me moe in mijn hoofd.
6. Mijn hoofd voelt zwaarder aan en ik wil het even rusten.
7. Mijn hoofd voelt warmer aan en wordt roder.
8. Ik ben stiller geworden en zie er bleekjes uit.
9. Ik voel me hongerig.
10. Ik wiebel en friemel meer.
11. Ik erger me sneller en kan niet goed meer tegen frustratie.
12. Ik ben mopperig en zeurderig en krijg sneller ruzie.
13. Ik kom niet goed meer uit mijn woorden.
14. Ik vergeet van alles.
15. Problemen oplossen lukt me niet meer.

De vollehoofdenthermometer

Een hoofd loopt niet in één keer vol.
En je weet nu dat het bij de een sneller gaat dan bij de ander.

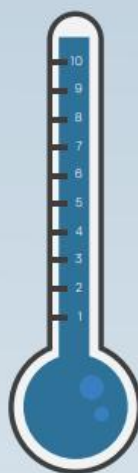
Op een VOLLEHOOFDENTHERMOMETER
kun je laten zien hoe vol het in je hoofd is.

Met de VOLLE HOOFDEN THERMOMETER
kun je leren om op tijd te voelen
wanneer je hoofd te vol raakt.

GEVOELENSPOSTER

Fijne gevoelens

Minder fijne gevoelens

Scarlet Hendrickx - van Stokhem
Sanne van der Ham - Jochems

AURIS
KONINKLIJKE AURIS GROEP

Uit 'Het vollehoofdenboek' (Kraijenhoff, L., 2018)

EF en TOS

Kinderen/jongeren met TOS/OD ook problemen met:

- **‘Cognitieve flexibiliteit’**: het vermogen om zich snel en accuraat aan te passen en te wisselen/switchen
- **Werkgeheugen**: in het werkgeheugen wordt informatie opgeslagen zodat je er snel bij kunt terwijl je met een taak bezig bent. We noemen het ook wel ‘het mentale kladblok’ (Alloway, 2014)
- **Plannen**: het vermogen om een plan te bedenken i.f.v. bereiken doel of voltooien taak + het vermogen om beslissingen te nemen over waar we onze aandacht op moeten richten of niet
- **Organiseren**: de vaardigheid om structuren te bedenken om informatie en materialen te organiseren en bij te houden.

Nood aan innerlijke stem als aansturing

**HO
GENT**

Versterken van het zelfbeeld

- Focus op wat wel goed lukt
- Bekrachtig positief gedrag
- Inspelen op talenten
- Complimenten geven en stimuleren van 'zelf-complimenteren'
- Veilig klimaat: vanuit voorspelbaarheid
- Betrek leerling en ouders bij beslissingen
- Aanleren van probleemoplossende vaardigheden
- Inplannen van probleemoplossende activiteiten
- Wegwerken en modificeren niet-helpende gedachten
- Accepteren van de jongere in zijn diversiteit

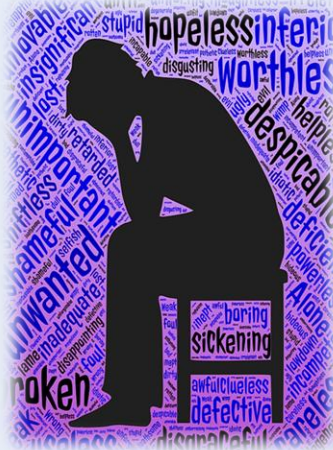

Acceptatie houdt in dat je de jongere accepteert in alles wat het met zich meebrengt; dus inclusief zijn

**HO
GENT**

Emotionele competentie bij TOS

TOS betekent voor mij irritatie, angst om een gesprek te starten, onzekerheid, faalangst. Ik word verdrietig omdat ik een gesprek wil beginnen, maar ik durf niet
Sander, 19 j (in 'TOS in het voortgezet onderwijs')

***Basis emotionele competentie
(Van den Bedem, 2018):***

- *Emotieherkenning*
- *Emotiebegrip & communiceren over emoties*
- *Empathie*
- *Emotieregulatie & strategieën*

- *Beperkte emotionele competentie = risicofactor sociale en gedragsproblemen*
- *TOS = belemmeren de ontwikkeling van emotionele competentie*

'Lost for words ... Lost for life'

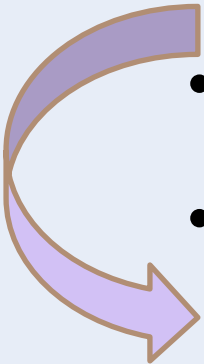
(Joffe, V., 2024)

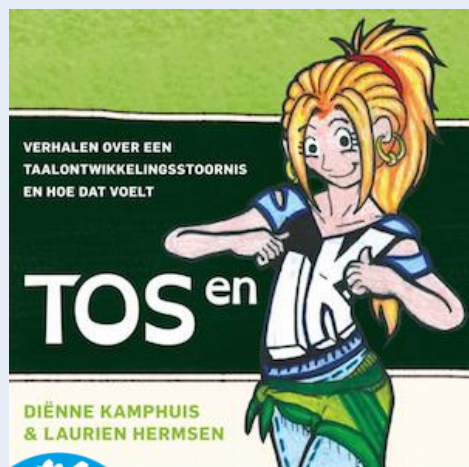
HO GENT

Psycho-educatie bij jongeren met TOS

- Meer dan 'informereren' over de stoornis => Aanpakken impact
 - Toenemend inzicht in TOS, eigen sterktes en zwaktes en impact op dagelijkse activiteiten en sociale participatie
 - Herstellen zelfbeeld & zelfvertrouwen
 - Verhogen motivatie
 - Inzicht en begrip van omgeving

= Verhogen QoL

Home

Dysfasie

TOS Posters

Leven met dysfasie

Praktisch

CETOS

Hoe kunt u ons helpen?

Contact

CETOS vzw Lid OKLO - Familieplatform - NOOZO

Centrum Taalontwikkelingsstoornissen

www.cetos.be
info@cetos.be

- Vragen? Meer info?

- Contact:

eddy.hoste@cetos.be of eddy.hoste@hogent.be

**HO
GENT**